

Strasburg, 28 listopada 2013

Poufne
ACFC/OP/III(2013)00

**KOMITET DORADCZY DO SPRAW KONWENCJI RAMOWEJ
O OCHRONIE MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH**

Trzecia opinia odnośnie Polski, przyjęta 28 listopada 2013

STRESZCZENIE

Od czasu ratyfikacji Konwencji Ramowej w 2000 r., Polska kontynuowała wysiłki na rzecz ochrony osób należących do mniejszości narodowych. Władze wykazują swoje nieustające zaangażowanie w kwestii wprowadzenia w życie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 r., oraz Konwencji Ramowej i podjęły kroki, aby zakończyć prace nad ramami prawnymi odnoszącymi się do ochrony osób należących do mniejszości narodowych. Przyjęcie w 2010 r. ustawy o przeciwdziałaniu dyskryminacji, wprowadza odpowiednią podstawę prawną dla ochrony przed dyskryminacją.

W Polsce, na ogół panuje klimat tolerancji i dialogu, jednakże przestępstwa na tle rasowym oraz przypadki nietolerancji i ksenofobii, nader często nie były właściwie badane, ścigane i karane. Niektóre media dopuszczają otwarcie rasistowski i ksenofobiczny język wobec osób należących do mniejszości narodowych, zaś debata w kwestii uboju rytualnego zwierząt przybierała niekiedy obraźliwą formę w stosunku do mniejszości narodowych.

Władze kontynuują wsparcie dla działalności kulturalnej mniejszości narodowych, zaś ostatnich kilku latach pomimo trudności gospodarczych utrzymano środki finansowe przeznaczone na wspieranie kultur mniejszości. Mniejszości narodowe - w szczególności te mniejsze liczebnie - wyrażają zaniepokojenie bezczynnością władz w zakresie zapewnienia środków niezbędnych do ustanowienia centrów kultury, bibliotek lub podobnych instytucji.

W Polsce istnieje dobrze rozwinięty system edukacji językowej mniejszości, umożliwiający dzieciom należącym do mniejszości narodowych pobieranie lekcji w ich języku, z wyjątkiem, niestety języka romskiego. Problemy istnieją jednak w odniesieniu do właściwego zapewnienia podręczników, w szczególności w szkołach nauczających wszystkich przedmiotów w języku mniejszości oraz odpowiedniego finansowania takich szkół. Ponadto, pomimo środków podjętych przez władze w celu odniesienia się do trosk Romów w zakresie równego dostępu do edukacji, dzieci romskie nadal napotykają poważne trudności w systemie edukacji. Nieproporcjonalnie wysoki odsetek dzieci romskich jest umieszczany w szkołach specjalnych.

Publiczne kanały radiowe i telewizyjne nadają niektóre programy w językach mniejszości narodowych, a władze wspierają publikację czasopism w językach mniejszości narodowych. Niestety, niedofinansowanie programów nadawanych w językach mniejszości stale zagraża ich istnieniu, zaś niewygodny harmonogram wskazuje, iż właściwe władze przykładają niewielką wagę do promowania różnorodności i świadomości w zakresie wkładu mniejszości narodowych do społeczeństwa polskiego. Wśród większości społeczeństwa świadomość wielokulturowości historii kraju i wkładu różnych grup narodowych, etnicznych, językowych i religijnych, do dziedzictwa kulturowego Polski pozostaje na niskim poziomie. Przerwanie nadawania niektórych programów telewizyjnych i radiowych skierowanych do mniejszości narodowych oraz dostarczających informacji na temat mniejszości narodowych, jak również ograniczanie nauczania historii przyczyniają się do tego godnego pożałowania stanu rzeczy.

Prawo do umieszczania dwujęzycznych napisów i nazw miejscowości oraz używanie języka mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi jest przestrzegane w praktyce, w gminach, w których osoby należące do mniejszości narodowych stanowią, co najmniej 20% populacji. Ponadto, osoby należące do mniejszości narodowych mogą rejestrować się i używać swoich nazwisk w języku mniejszości, z użyciem znaków diakrytycznych danego języka.

Władze pozostają zaangażowane w kwestię poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz integrację Romów ze społeczeństwem polskim. Istnieją plany Narodowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce, który został uruchomiony w 2004 r., a który ma być przedłużony do 2020 r. Pomimo odnotowania pewnych postępów w zakresie dostępu do mieszkań, infrastruktury i ochrony zdrowia, dane dotyczące bezrobocia pokazują, że różne inicjatywy i programy, nie przyniosły wymiernych rezultatów i że znaczna część populacji Romów pozostaje wyłączona z rynku pracy.

Kwestie wymagające natychmiastowego działania

- **Zwiększenie wysiłków na rzecz zwalczania wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, ksenofobii oraz mowy nienawiści; podjęcie dalszych działań legislacyjnych i wdrożenia polityki na rzecz zwalczania przejawów rasizmu, w tym w mediach i na scenie politycznej;**

- **Zapewnienie, że dzieci romskie są w pełni włączone do głównego nurtu edukacyjnego; przegląd polityki naboru do szkół specjalnych; zapewnienie dostępu do obiektów przedszkolnych dla wszystkich dzieci pochodzenia romskiego oraz gwarancja, że program nauczania w takich przedszkolach odpowiada zróżnicowanym potrzebom i wielojęzycznemu składowi zainteresowanych grup;**
- **Zapewnienie - w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych - że uzgodnione zmiany w systemie przyznawania dotacji dla szkół mniejszości narodowych są uchwalane szybko oraz zapewnienie, że ich efekty są monitorowane; zapewnienie właściwego zaopatrzenia w podręczniki wydane w językach mniejszości.**

SPIS TREŚCI

I. GŁÓWNE USTALENIA.....	6
Proces monitorowania.....	6
Przegląd ogólny procesu wdrażania Konwencji Ramowej po dwóch cyklach monitorowania	6
Ramy prawne i instytucjonalne.....	7
Kultura.....	8
Dialog międzykulturowy i tolerancja.....	8
Media.....	9
Używanie języka mniejszości.....	9
Edukacja.....	9
Promowanie pełnej i rzeczywistej równości Romów.....	10
II. USTALENIA DLA KAŻDEGO ARTYKUŁU.....	11
Art. 3 Konwencji Ramowej	11
Art. 4 Konwencji Ramowej	14
Art. 5 Konwencji Ramowej	17
Art. 6 Konwencji Ramowej	19
Art. 8 Konwencji Ramowej	24
Art. 9 Konwencji Ramowej	26
Art. 10 Konwencji Ramowej	28
Art. 11 Konwencji Ramowej	30
Art. 12 Konwencji Ramowej	32
Art. 13 Konwencji Ramowej.....	37
Art. 14 Konwencji Ramowej	37
Art. 15 Konwencji Ramowej	40
Art. 16 Konwencji Ramowej.....	44
Art. 17 Konwencji Ramowej	44
Art. 18 Konwencji Ramowej	45
III. WNIOSKI.....	46
Pozytywne zmiany występujące po dwóch cyklach monitorowania	46
Kwestie problemowe występujące po dwóch cyklach monitorowania.....	47
Kwestie wymagające natychmiastowego działania.....	49
Dalsze zalecenia.....	49

**KOMITET DORADCZY KONWENCJI RAMOWEJ O OCHRONIE
MNIJSZOŚCI NARODOWYCH**

Trzecia opinia odnośnie Polski

1. Komitet Doradczy przyjął niniejszą Opinię w dn. 28 listopada 2013, zgodnie z artykułem 26 (1) Konwencji Ramowej i art. 23 Uchwały (97) 10 Komitetu Ministrów. Ustalenia oparte są na informacjach zawartych w Sprawozdaniu Krajowym (zwanym dalej Sprawozdaniem Krajowym), otrzymanym w dn. 13 grudnia 2012 r. i innych źródłach pisanych oraz informacjach uzyskanych przez Komitet Doradczy od kontaktów rządowych i pozarządowych podczas wizyty w Warszawie, Białymstoku, Puńsku, Krakowie i Ochotnicy Górnej, w dniach od 3 do 7 czerwca 2013.
2. Rozdział I poniżej, zawiera główne ustalenia Komitetu Doradczego w sprawie kluczowych kwestii związanych z wdrażaniem Konwencji Ramowej w Polsce. Ustalenia te odzwierciedlają bardziej szczegółowe ustalenia odnoszące się do każdego artykułu, zawarte w Rozdziale II, który obejmuje te przepisy Konwencji Ramowej, w odniesieniu, do których Komitet Doradczy będzie poruszał zasadnicze kwestie.
3. Oba rozdziały szeroko odnoszą się do następstw ustaleń z monitorowania Konwencji Ramowej, zawartych w pierwszej i drugiej Opinii Komitetu Doradczego odnośnie Polski, przyjętych w dniu 27 listopada 2003 r., i 20 marca 2009 r., oraz w odpowiednich Uchwałach Komitetu Ministrów przyjętych w dniu 30 września 2004 r., oraz 28 listopada 2012.
4. Uwagi końcowe, zawarte w Rozdziale III, mogą służyć, jako podstawa dla przyszłych wniosków i zaleceń Komitetu Ministrów odnośnie Polski.
5. Komitet Doradczy oczekuje kontynuacji dialogu z władzami Polski, jak również z przedstawicielami mniejszości narodowych i innych stron uczestniczących w realizacji Konwencji ramowej. W celu wspierania integrującego i przejrzystego procesu, Komitet Doradczy usilnie zachęca władze do upublicznienia obecnej opinii, zaraz po jej otrzymaniu. Komitet Doradczy pragnie również zwrócić uwagę uczestników strony państwowej, że w dniu 16 kwietnia 2009 r., Komitet Ministrów przyjął nowe zasady odnośnie publikacji opinii Komitetu Doradczego i innych dokumentów kontrolnych, w celu zwiększenia przejrzystości oraz wymiany informacji na wczesnym etapie (patrz Uchwała CM / Res (2009) 3 w sprawie zmiany Uchwały (97) 10 w sprawie ustaleń kontrolnych zgodnie z art. 24-26 Konwencji Ramowej o ochronie mniejszości narodowych).

I. GŁÓWNE USTALENIA

Proces monitorowania

6. Polskie władze utrzymywały konstruktywne podejście do procesu monitorowania w ramach Konwencji Ramowej. Komitet Doradczy przyjmuje z zadowoleniem gotowość do współpracy demonstrowaną przez władze w procesie prowadzącym do przyjęcia trzeciej Opinii. Ponadto Komitet Doradczy pragnie podkreślić użyteczne kroki podjęte przez władze w celu upowszechnienia wyników dwóch pierwszych cykli monitorowania. Ponadto z zadowoleniem przyjmuje zorganizowanie imprezy w Lublinie, we wrześniu 2010 r., związanej z 5-tą rocznicą wejścia w życie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, podczas której szczegółowo omówiono drugą Opinię Komitetu Doradczego.

7. Owocne spotkania z władzami centralnymi oraz lokalnymi, jak również urzędnikami państwowymi, a także przedstawicielami mniejszości ułatwiły dyskusje na różne tematy, co umożliwiło Komitetowi Doradczemu opracowanie dodatkowych spostrzeżeń. Ponadto Komitet Doradczy zauważa z zadowoleniem, że w trakcie przygotowań do trzeciego Sprawozdania Krajowego szeroko skonsultowano przedstawicieli mniejszości za pośrednictwem Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

Przegląd ogólny procesu wdrażania Konwencji Ramowej po dwóch cyklach monitorowania

8. Od chwili ratyfikacji Konwencji Ramowej władze podejmują wysiłki mające na celu ochronę mniejszości narodowych oraz utrzymują w praktyce podejście integrujące w komunikacji z przedstawicielami mniejszości narodowych.

9. Główne organy odpowiedzialne za budowanie dialogu pomiędzy osobami należącymi do mniejszości narodowych a władzami są: Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, pełnomocnicy wojewodów ds. mniejszości narodowych i etnicznych z siedzibą w każdym z 16 województw¹, Komisja Parlamentarna ds. mniejszości narodowych i etnicznych. Zespół do Spraw Romskich w ramach Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych opracowuje, koordynuje i nadzoruje realizację Krajowego Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

10. Ogólne podejście polskich władz w stosunku do podmiotowego zakresu stosowania Konwencji Ramowej jest elastyczne i sprzyja włączeniu społecznemu. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 r., wymienia dziewięć mniejszości narodowych i cztery etniczne, do których wszystkie przepisy ustawy mają zastosowanie w równym stopniu. Ponadto ustawa określa język kaszubski, jako język regionalny, z czym wiąże się stosowanie niektórych praw związanych z kulturą i językiem zawartych w ustawie.

¹ Województwo jest jednostką administracyjną (prowincją) w Polsce.

Ramy prawne i instytucjonalne

11. Konstytucja RP² i ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym stanowią główną podstawę prawną dla ochrony praw mniejszości narodowych. Ponadto, określone przepisy w dziedzinie edukacji³ i prawa wyborcze⁴ są zawarte w innych aktach prawnych. Poczyniono postępy w zakresie ochrony prawnej i instytucjonalnej przed dyskryminacją. Przyjęto Ustawę o Zwalczaniu Dyskryminacji⁵, aby zapewnić dalsze wzmocnienie przepisów, które zostały przyjęte wcześniej w celu wdrożenia Dyrektyw UE w sprawie Równości Rasowej i Równości Zatrudnienia. Ustawa definiuje odpowiednie role Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania. Głównym zadaniem Rzecznika Praw Obywatelskich jest pomoc w indywidualnych przypadkach, rolą Pełnomocnika Rządu jest zaś wdrożenie polityki równości i niedyskryminacji, przeciwdziałanie dyskryminacji, analiza i ocena sytuacji prawnej i społecznej w zakresie równego traktowania oraz inicjowanie i koordynowanie działań rządu w celu zapewnienia równego traktowania.

12. W 2009 r., Polska ratyfikowała Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, zwiększając tym samym ochronę oferowaną językom używanym przez osoby należące do mniejszości narodowych. Komitet Doradczy zauważa, że wstępne sprawozdanie Komitetu Ekspertów Karty zostało podane do wiadomości publicznej w grudniu 2011 r., i że Okrągły Stół w sprawie Wdrożenia Karty został zorganizowany w Warszawie we wrześniu 2012 roku.

13. W 2011 roku przeprowadzono w Polsce spis powszechny. Respondentom zadano pytania dodatkowe dotyczące pochodzenia etnicznego (i mogli oni odpowiedzieć poprzez wskazanie dwóch powiązań) i języka ojczystego. Propozycja w sprawie określonego brzmienia tych pytań, złożona przez Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, została zasadniczo wykonana. Formularze spisowe oraz noty objaśniające zostały przetłumaczone na języki mniejszości narodowych i etnicznych, regionalny język kaszubski i angielski. Należy jednak zauważyć, że dokładność danych zebranych ze źródeł innych niż wywiady bezpośrednie jest kwestionowana przez przedstawicieli mniejszości narodowych, zaś duże opóźnienie w publikacji danych ze spisu powszechnego, szybko zmniejsza jego dokładność, a tym samym użyteczność z uwagi na dynamiczne zmiany, w szczególności ze względu na migracje z, i do kraju.

² Patrz Konstytucja RP, art. 35; 1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. 2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej. Artykuł 27. W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.

³ Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991

⁴ Ordynacja wyborcza z 5 stycznia 2011

⁵ Ustawa o wdrażaniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie Równego Traktowania z dnia 3 grudnia 2010

Kultura

14. Władze kontynuują wsparcie dla działalności kulturalnej mniejszości narodowych. Należy zauważyć jednak, że przedstawiciele mniejszości narodowych zasiadający w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych mają ograniczony wpływ na decyzję w sprawie przyznania dofinansowania i wyrażają obawy w związku z brakiem przejrzystości procesu. To, że mimo trudności gospodarczych środki finansowe przeznaczone na wspieranie kultury mniejszości zostały ostatnich latach utrzymane, jest mile widziane. Jednak niektórzy przedstawiciele mniejszości narodowych - w szczególności tych mniejszych liczebnie - wyrażają swoje obawy, co do wystarczalności tych funduszy w zakresie finansowania programów kulturalnych. Problem zachowania tożsamości kulturowej jest odczuwany najsilniej przez osoby należące do małych liczebnie mniejszości narodowych w Polsce, takich jak Tatarzy, Karaimi czy Ormianie. Wysiłki przedstawicieli tych mniejszości na rzecz mobilizacji władz, aby te pomogły im poprzez zapewnienie finansowania niezbędnego dla ustanowienia centrów kultury, bibliotek i podobnych instytucji, były jak do tej pory nieskuteczne.

Dialog międzykulturowy i tolerancja

15. Komitet Doradczy zauważa, że w Polsce ogólnie panuje klimat tolerancji i dialogu. Wyraża jednak ubolewanie, że reakcje władz nie wydają się być wystarczające w zakresie prowadzenia dochodzeń, ścigania i karania przestępstw na tle rasowym oraz incydentów nietolerancji i ksenofobii. Wskazuje to na brak zdolności lub zaangażowania ze strony funkcjonariuszy organów ścigania w zakresie zwalczaniu wrogości na tle etnicznym. Debata publiczna w kwestii rytualnego uboju zwierząt charakteryzuje się niekiedy atakami „nietolerancji” wobec osób broniących tej praktyki, zaś niektóre oświadczenia na forum publicznym ujawniają antysemitki i anty-muzułmańskie nastawienie najgłośniejszych zwolenników zakazu. Niektóre media otwarcie zezwalają na rasistowski i ksenofobiczny język wobec osób należących do mniejszości narodowych, mimo sankcji finansowych na nich nakładanych.

16. Komitet Doradczy uważa za godne pochwały to, że nowa podstawa programów nauczania na wszystkich poziomach edukacji - wprowadzana stopniowo od 2009 roku - ma na celu nauczanie dzieci o różnorodności kultur, tradycji i wartości. Należy jednak zauważyć, że według przedstawicieli mniejszości narodowych, świadomość wśród większości populacji, co do wieloetnicznej historii kraju, oraz wkładu różnych grup etnicznych i religijnych do dziedzictwa kulturowego Polski pozostaje niska. Przerwanie nadawania niektórych programów telewizyjnych i radiowych, kierowanych do mniejszości narodowych i dostarczających informacji na temat mniejszości narodowych oraz ograniczanie nauczania historii przyczyniają się do tego godnego pożałowania stanu rzeczy.

Media

17. Publiczne Radio i Telewizja, w dalszym ciągu nadają pewne programy w językach mniejszości narodowych, zaś zasięg sygnału telewizyjnego w regionach zamieszkałych przez osoby należące do mniejszości narodowych uległ zwiększeniu od momentu zakończenia procesu cyfryzacji. Niestety, niedofinansowanie programów nadawanych w językach mniejszości stale zagraża ich istnieniu. Ponadto harmonogram nadawania takich programów w niewygodnych porach i fakt, że bardzo niewielu przedstawicieli mniejszości narodowych zostało wyznaczonych do regionalnych rad programowych publicznego radia i telewizji, zgodnie z ustawą o radiofonii i telewizji, wskazują, że właściwe władze nie przykładają wystarczającej wagi do propagowania różnorodności i świadomości w zakresie wkładu mniejszości narodowych do społeczeństwa polskiego.

Używanie języka mniejszości

18. Prawo do umieszczania dwujęzycznych napisów i nazw miejscowości oraz używanie języka mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi jest przestrzegane w praktyce, w gminach, w których osoby należące do mniejszości narodowych stanowią, co najmniej 20% populacji. Większość gmin spełniających kryteria zdecydowała się na korzystanie z tych praw. Niektóre dokumenty, takie jak dwujęzyczne dyplomy ukończenia szkoły są stosowane w szkołach uczących mniejszości. Osoby należące do mniejszości narodowych mogą rejestrować się i używać swoich nazwisk w języku mniejszości, z użyciem znaków diakrytycznych danego języka.

Edukacja

19. W Polsce istnieje dobrze rozwinięty system edukacji językowej mniejszości, umożliwiający dzieciom należącym do mniejszości narodowych, pobieranie nauki w ich językach, z wyjątkiem języka romskiego. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje w szczególności przyjęcie krajowych strategii kształcenia mniejszości w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych, które biorą pod uwagę rozmiar, miejsce zamieszkania i szczególne potrzeby mniejszości niemieckiej, ukraińskiej i litewskiej. Liczba dzieci uczęszczających do szkół nauczających języki mniejszości lub w języku mniejszości pozostaje stabilna. Kwota subwencji oświatowej w przeliczeniu na dziecko, nie różni się w zależności od tego, czy szkoła uczy języka mniejszości, jako przedmiotu, czy też wszystkie przedmioty są nauczane w języku mniejszości. Stwarza to trudności finansowe dla tych ostatnich. Ponadto, występuje problem braku podręczników napisanych w językach mniejszości tak, aby właściwie obejmowały przedmioty dla wszystkich klas, w szkołach nauczających języków mniejszości oraz w językach mniejszości.

20. Ponadto, pomimo środków podjętych przez władze w celu odniesienia się do trosk Romów w zakresie równego dostępu do edukacji, dzieci romskie nadal napotykają poważne trudności w systemie edukacji. Nieproporcjonalnie wysoki odsetek dzieci romskich jest

umieszczany w szkołach specjalnych, w szczególności na podstawie zaświadczeń potwierdzających różne przypadki niepełnosprawności. Wskazuje to na nieadekwatność możliwości edukacji przedszkolnej dla dzieci romskich, które w wyniku tego wkraczają do szkoły podstawowej z małą lub bez znajomości języka polskiego, wskazuje to także na niedociągnięcia w zakresie metod kontrolnych.

Promowanie pełnej i rzeczywistej równości Romów

21. Władze pozostają zaangażowane w kwestię poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej i integrację Romów ze społeczeństwem polskim. Istnieją plany, aby Narodowy Program na rzecz Społeczności Romskiej w Polsce - który został uruchomiony w 2004 r. - został wydłużony do 2020 roku. Podczas gdy zanotowano pewne postępy w zakresie dostępu do mieszkań, infrastruktury i ochrony zdrowia, to dane dotyczące bezrobocia pokazują, że różne inicjatywy i programy, podejmowane w ramach Krajowego Programu na rzecz Społeczności Romskiej i Projektu Operacyjnego "Kapitał Ludzki" nie przyniosły wymiernego efektu i że znaczna część Romów pozostaje wyłączona z rynku pracy.

II. USTALENIA DLA KAŻDEGO ARTYKUŁU

Artykuł 3 Konwencji Ramowej

Podmiotowy zakres stosowania Konwencji Ramowej

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

22. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy uznał, że władze powinny sprzyjać elastycznemu i otwartemu podejściu do zakresu stosowania Konwencji Ramowej, oraz zbadać - w porozumieniu z zainteresowanymi stronami - możliwości włączenia osób należących do grup, którym obecnie nie udziela się ochrony oferowanej przez Ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, w stosowaniu Konwencji Ramowej, w szczególności w odniesieniu do ich interesów językowych i kulturowych.

Sytuacja obecna

23. Komitet Doradczy nie zauważa żadnych zmian w ogólnym podejściu polskich władz wobec podmiotowego zakresu stosowania Konwencji Ramowej. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 r., wymienia dziewięć uznanych mniejszości narodowych,⁶ (Ormianie, Białorusini, Czesi, Niemcy, Żydzi, Litwini, Rosjanie, Słowacy i Ukraińcy) oraz cztery mniejszości etniczne (Karaimi, Łemkowie, Romowie i Tatarzy). Wszystkie przepisy ustawy obejmują w równej mierze zarówno mniejszości narodowe, jak i etniczne. Ustawa określa ponadto kaszubski, jako język regionalny, do którego mają zastosowanie niektóre prawa odnośnie kultury i języka zawarte w ustawie.

24. Komitet Doradczy zauważa, że według wstępnych wyników spisu z 2011 roku, 847 000 osób zadeklarowało narodowość śląską, z czego 376 000 zadeklarowało ją, jako jedyną identyfikację narodowościową, zaś 431 000 wspólnie z identyfikacją polską. Pozostają rozbieżne opinie, co do opcji dostępnych w celu ochrony śląskiej tożsamości i języka. Władze powinny dążyć do dialogu i zbadać skutki różnych opcji w porozumieniu z zainteresowanymi stronami,

25. Komitet Doradczy zauważa ponadto, że na Śląsku współistnieją różne odmiany "śląskiego języka mówionego" i że poczyniono pewne wysiłki w kierunku jego standaryzacji. Komitet Doradczy dostrzega pogląd zarówno rządu, jak i ekspertów, że język śląski stanowi odmianę języka polskiego. Komitet Doradczy stoi na stanowisku, że władze powinny wspierać takie wysiłki w kierunku standaryzacji przy ścisłej współpracy z daną grupą językową i tylko wtedy, jeśli istnieje takie życzenie⁷. Komitet Doradczy zauważa dalej, że brak wspólnego porozumienia, co do sposobów, w jaki język śląski może być wyrażony na piśmie, utrudnia wykorzystywanie niektórych praw językowych osób należących do tej grupy.

⁶ Patrz art. 2 § 1 punkt 6 Ustawy odnosi się do mniejszości narodowych, które "identyfikują się z narodem zorganizowanym we własnym państwie".

⁷ Patrz Trzeci Komentarz Tematyczny Komitetu Doradczego KROMN sprawie praw językowych osób należących do mniejszości narodowych, par. 78, Maj 2012 <http://www.coe.int/minorities>.

26. Komitet Doradczy pragnie powtórzyć swoją opinię, że stosowanie postanowień Konwencji Ramowej w odniesieniu do grupy osób nie wymaga formalnego uznania jej za mniejszość narodową lub istnienia określonego stanu prawnego dla takich grup osób.

27. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje w tym kontekście wsparcie władz dla śląskiej kultury, tradycji i dziedzictwa (patrz powiązany komentarz na mocy artykułu 5, poniżej). Komitet Doradczy przyjmuje z zadowoleniem trwający dialog dotyczący śląskiej tożsamości i języka. W szczególności, Komitet Doradczy dostrzega istnienie parlamentarnego, międzypartyjnego Zespołu ds. ochrony śląskiego języka mówionego grupującego 17 członków Sejmu. Celem działania Zespołu jest "wspieranie tradycji regionalnej Ślązaków ze szczególnym uwzględnieniem Śląskiego języka mówionego, stanowiącego wielopokoleniową platformę do przekazywania tożsamości oraz stymulowania wiedzy parlamentarnej i dyskusji na temat roli i kondycji śląskiego języka mówionego, jako elementu szeroko rozumianej kultury Rzeczypospolitej Polskiej"⁸.

28. Komitet Doradczy zauważa ponadto, że w następstwie wcześniejszych wersji roboczych z 2007 i 2010 r., w 2012 r. przedstawiono wniosek w sprawie zmiany ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, jako "projekt ustawy członków" w celu nadania językowi śląskiemu takiego samego statusu, jakim obecnie cieszy się język kaszubski. Ta wersja robocza stanowi obecnie przedmiot dyskusji w Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych (patrz powiązany komentarz na podstawie artykułu 15, poniżej).

Zalecenie

29. Komitet Doradczy zachęca władze do kontynuowania dialogu z przedstawicielami społeczności śląskiej, mając na uwadze znalezienie najbardziej odpowiedniego rozwiązania dla uznania, ochrony i promocji śląskiego języka, kultury i dziedzictwa. Władze proszone są o wsparcie wysiłków w zakresie działań normalizacyjnych, jeśli istnieje takie życzenie osób mówiących różnymi odmianami języka śląskiego.

Zbieranie danych i samoidentyfikacja

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

30. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy zaapelował do władz, by te konsultowały przedstawicieli mniejszości na etapie przygotowawczym do spisu w 2011 odnośnie zagadnień dotyczących przynależności danej osoby do mniejszości narodowej. Ponadto, Komitet Doradczy zachęcał do korzystania z dwujęzycznych formularzy podczas spisu powszechnego w gminach, w których język mniejszości korzystał ze statusu "języka pomocniczego".

31. Komitet Doradczy zaapelował także do władz, aby przed kolejnym spisem powszechnym podjęły z dużym wyprzedzeniem działania na rzecz podnoszenia świadomości wśród osób

⁸ Zobacz Statut Zespołu ds. Ochrony Śląskiego Języka Mówionego [http://orka.seim.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/zesp_slonskijgodki/\\$file/zesp_slonskijgodki.pdf](http://orka.seim.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/zesp_slonskijgodki/$file/zesp_slonskijgodki.pdf)

należących do mniejszości narodowych, we współpracy z przedstawicielami mniejszości narodowych oraz aby włączyć osoby należące do mniejszości do grupy rachmistrzów spisowych.

32. Wreszcie, zaapelowano do władz by przyjęły środki mające na celu zebranie wiarygodnych danych społeczno-gospodarczych, z podziałem na wiek, płeć i rozmieszczenie geograficzne, w szczególności w odniesieniu do zatrudnienia, tak, aby być w stanie opracować ukierunkowaną politykę dla mniejszości w tej dziedzinie.

Sytuacja obecna

33. Komitet Doradczy zauważa, że spis powszechny przeprowadzono w Polsce w okresie od kwietnia do czerwca 2011 roku. Przedstawiciele mniejszości narodowych byli konsultowani na temat formułowania pytań dotyczących tożsamości narodowej lub etnicznej (w tym możliwości wskazania dwóch przynależności) i języka ojczystego. Wniosek w sprawie konkretnego brzmienia tych pytań stworzonych przez Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych został zasadniczo przyjęty. W tym zakresie, Komitet Doradczy wyraża opinię, że kwestionariusz użyty w spisie został sporządzony zgodnie z odnośnymi zaleceniami EUROSTAT⁹. Kwestionariusz zawierał opcjonalne, otwarte pytania dotyczące pochodzenia etnicznego, języka ojczystego i języka używanego w domu, jak i wyznania religijnego. Dwa ostatnie z tych pytań zadano po raz pierwszy od spisu z 1931 roku. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje również fakt przetłumaczenia formularzy spisowych i not objaśniających na języki mniejszości narodowych i etnicznych, język kaszubski oraz język angielski.

34. Komitet Doradczy zauważa, że spis z 2011 przeprowadzono przy użyciu różnych technik. Oprócz wywiadu, respondenci mogli wybrać opcję wypełnienia formularza elektronicznego przez Internet. Jednak w czasie spisu większość danych zebrano z elektronicznych rejestrów urzędowych bez bezpośredniego udziału ze strony respondentów. Komitet Doradczy zauważa, że w celu uzyskania jak największej ilości danych, spis przeprowadzono za pomocą wywiadu we wszystkich 86 gminach zamieszkałych w ponad 10% przez osoby, które w 2002 r. wskazały narodowość inną niż Polska.

35. Komitet Doradczy zauważa, że 3,93% respondentów skorzystało z okazji, aby wskazać więcej niż jedną przynależność etniczną. W tym kontekście, Komitet Doradczy zauważa, że większość osób, które określiło się, jako Ślązacy wskazało narodowość polską, jako ich drugą identyfikację¹⁰. Ponadto zdecydowana większość Kaszubów zadeklarowała narodowość polską, jako ich drugą identyfikację¹¹.

36. Spis powszechny z 2011 r., podobnie jak poprzedni z 2002 r., ma na celu zebranie szczegółowych informacji na temat edukacji, zatrudnienia, miejsce zamieszkania, stanu cywilnego,

⁹ Patrz "United Nations Economic Commission for Europe and the Statistical Office of the European Communities (EUROSTAT) Recommendations for 2010 Censuses of Population and Housing".

¹⁰ Po dalsze szczegóły patrz także par. 24 powyżej

¹¹ Spośród 233 000 osób, które zadeklarowały swoją kaszubską przynależność etniczną, 216 000 wskazało ją wraz z przynależnością polską.

wieku i rozmieszczenia terytorialnego osób należących do mniejszości narodowych. Komitet Doradczy zauważa, że dane spisu z 2011 roku są stopniowo przekształcane w tabele krzyżowe i publikowane zapewniając zaktualizowany obraz sytuacji demograficznej w Polsce¹². Zauważa jednak, że duże opóźnienie w publikacji danych spisowych, szybko obniża ich dokładność, a tym samym użyteczność ze względu na dynamiczność zmian, w szczególności ze względu na migracje z, i do Polski.

37. Komitet Doradczy zauważa, że wielu przedstawicieli mniejszości narodowych wyraziło obawy, co do poprawności danych zebranych ze źródeł innych niż wywiady bezpośrednie. Ponadto fakt, że pomimo upływu dwóch lat od przeprowadzenia spisu pełne informacje na temat składu etnicznego kraju nie zostały opublikowane, jeszcze pogłębia ten sceptycyzm. Komitet Doradczy podkreśla znaczenie publikacji wyników spisu ludności dla możliwości korzystania z pewnych praw przynależnych mniejszościom na szczeblu lokalnym. Taka publikacja powinna zapewnić pełne poszanowanie odpowiednich standardów międzynarodowych, w tym zabezpieczeń, w szczególności tych dotyczących ochrony danych osobowych, ustanowionych w zaleceniu Komitetu Ministrów (97) 18 w sprawie ochrony danych osobowych.

Zalecenie

38. Komitet Doradczy zachęca władze do przetworzenia i opublikowania danych spisowych bez dalszej, zbędnej zwłoki, z pełnym poszanowaniem zabezpieczeń, w szczególności tych dotyczących ochrony danych osobowych. Uprasza się władze o zapewnienie GUS-owi niezbędnych środków umożliwiających przeprowadzenie tego zadania.

Artykuł 4 Konwencji Ramowej

Ramy prawne i instytucjonalne dla zakazu dyskryminacji

Zalecenie z dwóch poprzednich cykli monitorowania

39. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do zapewnienia odpowiednich zasobów, w tym środków finansowych dla Biura Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, które pozwolą na intensyfikację monitorowania domniemych przypadków dyskryminacji, wrogości na tle etnicznym i narodowościowym oraz nienawiści rasowej lub etnicznej.

Sytuacja obecna

40. Komitet Doradczy zauważa z zadowoleniem, że przepisy przeciwko dyskryminacji, przyjęte przed przystąpieniem Polski do UE¹³ zostały jeszcze wzmocnione poprzez przyjęcie

¹² Według wstępnych wyników spisu ludności, liczba osób deklarujących przynależność (wyłącznie lub jako jedną z dwóch zgłoszonych przynależności narodowych) do jednej z uznanych mniejszości narodowych i etnicznych była następująca: Niemcy - 148 000, Ukraińcy - 51 000, Białorusini - 47 000, Romowie - 17 000, Rosjanie - 13 000, Łemkowie - 11 000, Litwini - 8 000, Żydzi - 8 000, Ormianie - 4 000, Czesi - 3 000, Słowacy - 3 000, Tatarzy - 2000 oraz Karaimi - 346.

¹³ Zmiany w Kodeksie Pracy z dnia 24 sierpnia 2001 r. i 14 listopada 2003 i przyjęcie ustawy o promocji zatrudnienia oraz instytucjach rynku pracy, przyjęta w dniu 1 czerwca 2004, mające na celu transpozycję

w 2010 r. ustawy w sprawie wdrożenia niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (zwanej dalej ustawą antydyskryminacyjną - ADA). Ustawa zabrania dyskryminacji ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek i orientację seksualną. Komitet Doradczy zauważa w szczególności fakt przesunięcia ciężaru dowodu w sprawach o domniemanej dyskryminacji oraz przepis rozszerzający zakres stosowania prawa do relacji prywatnych, włączając w ten sposób efekty horyzontalne do prawa o niedyskryminacji.

41. Ustawa określa rolę oczekiwaną od Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania. Ten pierwszy - zgodnie z ustawą o Rzeczniku Praw Obywatelskich¹⁴ może interweniować w indywidualnych przypadkach, żądając wszczęcia postępowania cywilnego lub administracyjnego (z takimi samymi prawami, jakimi dysponuje prokurator) i domagać się wszczęcia przez upoważnionego prokuratora postępowania przygotowawczego w sprawach związanych z przestępstwami ściganymi *z urzędu*. Tym samym Rzecznik Praw Obywatelskich spełnia niektóre zadania wymagane od organu ds. równości na mocy unijnych dyrektyw o równości.

42. Komitet Doradczy zauważa, że ustawa ADA nakłada odpowiedzialność za realizację polityki rządu w zakresie równości i niedyskryminacji na Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania, w tym przeciwdziałanie dyskryminacji z uznanych względów, analizę i ocenę sytuacji prawnej i społecznej w odniesieniu do równego traktowania oraz inicjowania i koordynowania działań rządu w celu zapewnienia równego traktowania. Pełnomocnik podejmuje również działania uświadamiające oraz promuje równość¹⁵

43. W tym kontekście, Komitet Doradczy z zadowoleniem odnotowuje przyjęcie przez rząd - na wniosek Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania - Narodowego Programu ds. Równego Traktowania, na 2013-2016. Jest to pierwszy kompleksowy dokument, mający na celu objęcie wszystkich dziedzin życia, inaczej niż było to w przypadku poprzednich programów szczegółowych, które koncentrowały się na równości płci lub mających na celu zwalczanie rasizmu lub dyskryminacji na tle tożsamości etnicznej lub narodowej. Komitet odnotowuje również, że Pełnomocnik planuje ustanowić regionalnych (wojewódzkich) pełnomocników na wzór pełnomocników wojewodów dla mniejszości narodowych i etnicznych (patrz również w ramach artykułu 15, poniżej).

44. Komitet Doradczy zauważa jednakże, że ani Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania, ani Rzecznik Praw Obywatelskich nie mają uprawnień do interwencji lub mediacji w sprawach związanych z dwoma podmiotami prywatnymi.

Dyrektywę Rady Europejskiej w sprawie równości rasowej (2000/43/WE) oraz Dyrektywę Rady Europejskiej w sprawie równości zatrudnienia (2000/78/WE) do polskiego ustawodawstwa krajowego.

¹⁴ Ustawa w sprawie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 15 lipca 1985.

¹⁵ Patrz także konkluzje ECRJ w sprawie realizacji zaleceń w odniesieniu do Polski z zastrzeżeniem przejściowych dalszych działań przyjętych w dniu 20 marca 2013 r. dok. ref: CRK2013) 23

Zalecenie

45. Komitet Doradczy zwraca się do władz, aby te zapewniły wsparcie dla Biura Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania oraz Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, którego potrzebują do skutecznego wykonywania swoich misji.

Promowanie pełnej i rzeczywistej równości Romów

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

46. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do podjęcia bardziej rygorystycznych środków w celu zapobiegania i zwalczania dyskryminacji i wykluczenia społecznego Romów, a w szczególności do podjęcia wszelkich starań - w porozumieniu z zainteresowanymi osobami - w celu poprawy sytuacji Romów w takich dziedzinach jak zatrudnienie, mieszkalnictwo (warunki mieszkaniowe) i edukacja, w tym wyeliminowanie segregacji oraz zwiększenie świadomości w zakresie ich kultury i potrzeb.

47. Komitet Doradczy wzywał również władze do podjęcia energicznych działań wobec jakichkolwiek dyskryminujących praktyk mających wpływ na uczniów i nauczycieli romskich, między innymi poprzez kampanie podnoszące świadomość społeczną i programy szkoleniowe dla zainteresowanych osób.

Sytuacja obecna

48. Komitet Doradczy przyjmuje z zadowoleniem zobowiązanie władz do wdrożenia Narodowego Programu na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce (2004-2013), jak i plany jego kontynuacji w latach 2014-2020. Narodowy Program został opracowany przez Zespół do Spraw Romskich w ramach Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, z udziałem Romskich członków Komisji Wspólnej oraz dzięki wkładowi ze strony organizacji romskich. Należy zauważyć, że oprócz 85 mln zł (20,2 miliona euro)¹⁶ przyznanych przez Ministra Administracji i Cyfryzacji dla tego programu, inne fundusze krajowe i unijne również były wykorzystywane w określonych obszarach. Ministerstwo Edukacji Narodowej było organem odpowiedzialnym za wydatkowanie dotacji edukacyjnej dla dzieci romskich (93,6 mln zł (17,8 miliona euro)) w tym samym okresie) oraz za szczególne środki wsparcia dla edukacji dzieci romskich poprzez zatrudnianie nauczycieli wspomagających, asystentów edukacyjnych, zapewniając stypendia oraz darmowe podręczniki oraz przybory szkolne (6,3 mln zł (1,5 miliona euro)). W ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, 74,7 mln zł (17,8 miliona euro) zostało przeznaczone na wspieranie aktywności zawodowej i integracji społecznej Romów.

49. Zasadnicza myśl Narodowego Programu została oparta na edukacji dzieci romskich. W tym celu powołano około 50 ośrodków kultury Romskiej, oprócz klubów szkolnych dotowanych przez Ministerstwo Edukacji. Szczególny nacisk położono na finansowanie przedszkoli, które są postrzegane, jako niezbędny warunek udanej integracji dzieci romskich

¹⁶ Użyto kursu wymiany z dnia przyjęcia Opinii

w szkołach podstawowych. Komitet Doradczy z przykrością zauważył jednakże, iż pomimo tych wysiłków dzieci romskie są nieproporcjonalnie często umieszczane w szkołach specjalnych (więcej szczegółów można znaleźć w art. 12, poniżej). Ta praktyka jest niezgodna z art. 4 ust. 2 i art. 12 ust. 3 Konwencji Ramowej.

50. Komitet Doradczy zauważa, że niezależnie od wysiłków podejmowanych w ostatnich latach, wyniki edukacyjne dzieci romskich pozostają daleko w tyle w porównaniu do innych mniejszości narodowych oraz polskiej ludności w ogóle (dla bardziej szczegółowych uwag patrz art. 12, poniżej).

51. Komitet Doradczy zauważa z ubolewaniem, że również dane o bezrobociu Romów wskazują, że różne inicjatywy i programy, podejmowane w ramach Krajowego Programu na Rzecz Społeczności Romskiej i Projektu Operacyjnego "Kapitał Ludzki" nie przyniosły namacalnych rezultatów i że Romowie w większości pozostają wykluczeni z rynku pracy. Według raportu państwa stopa bezrobocia dla samych Romów wynosiła 30%, w porównaniu do 11% stopy bezrobocia dla całego kraju, wskazując na panujący schemat dyskryminacji. Jest to sytuacja odwrotna w stosunku do wszystkich innych mniejszości narodowych, dla których dane wykazują niższą stopę bezrobocia niż istniejąca dla polskiej większości.

52. Ponadto, przedstawiciele Romów nadal zgłaszają istnienie dyskryminacji w dostępie do odpowiednich mieszkań socjalnych, opieki zdrowotnej, profilowanie rasowe przez policję oraz dyskryminujące nastawienie ze strony lokalnych organów administracyjnych i organów ścigania. Stronniczość mediów wielokrotnie podsyciała lokalne konflikty, które w wielu przypadkach ulegały nasileniu prowadząc do ataków na Romów i ich majątek.

Zalecenia

53. Komitet Doradczy wzywa władze do zwiększenia wysiłków na rzecz zapobiegania i zwalczania nierówności i dyskryminacji wobec Romów. W szczególności, muszą zostać podjęte skuteczne kroki w celu zapobieżenia umieszczania dzieci romskich w szkołach specjalnych. Władze muszą kontynuować wysiłki - w szczególności na poziomie lokalnym - mające na celu poprawę możliwości zatrudnienia Romów oraz wspierania ich integracji ze społeczeństwem.

54. Władze powinny dokładnie badać każdą skargę o domniemanej dyskryminacji Romów w dostępie do zatrudnienia oraz zapewnianiu usług i świadczeń społecznych. W przypadku potwierdzenia czynów noszących znamiona dyskryminacji, sprawcy muszą zostać odpowiednio ukarani.

Artykuł 5 Konwencji Ramowej

Gwarancje prawne i wsparcie dla zachowania kultury osób należących do mniejszości narodowych

Zalecenie z dwóch poprzednich cykli monitorowania

55. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do podjęcia dalszych wysiłków, w tym poprzez przyznanie wystarczających środków finansowych w celu wspierania i promowania ochrony i rozwoju kultury mniejszości narodowych, w szczególności w zakresie tworzenia i funkcjonowania ośrodków kulturalnych oraz do bezzwłocznego znalezienia odpowiednich rozwiązań dla sytuacji obiektów kulturalnych skonfiskowanych przez były totalitarny reżim komunistyczny.

56. Ponadto Komitet Doradczy wezwał władze do zwiększenia wsparcia dla inicjatyw mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości, w tym do poszukiwania sposobów na dostosowanie procedur finansowania umożliwiających małym organizacjom skuteczne konkutowanie o dotacje.

Sytuacja obecna

57. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje wysiłki podejmowane przez władze mające na celu wspierania działalności kulturalnej mniejszości narodowych poprzez różnego rodzaju formy pomocy dla działań kulturalnych, takich jak wsparcie dla festiwali muzycznych i teatralnych, wystaw artystycznych i innych wydarzeń artystycznych, muzeów, ośrodków kultury, itp.

58. W 2013 r., na finansowanie projektów kulturalnych przeznaczono ponad 14,3 mln zł (3,4 miliona euro), która to kwota została rozdzielona przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, na wniosek złożony przez niezależną komisję ekspertów utworzoną przez Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Zasadniczo finansowanie projektów kulturalnych pozostawało stabilne w latach 2007-2011 i wahało się od minimum 13 mln zł (3,1 miliona euro) w 2010 r. do 14,3 mln zł (3,4 miliona euro) w 2008 r. i 2013 r.¹⁷

59. Komitet Doradczy przyjmuje z zadowoleniem inne projekty kulturalne finansowane przez władze krajowe i lokalne, które celebryją dziedzictwo kulturowe mniejszości narodowych, znaczenie, których wykracza poza jedynie zachowanie kultury i tożsamości osób należących do mniejszości narodowych. Budowa w centrum Warszawy Muzeum Historii Żydów Polskich (planowane zakończenie w 2014 r.) jest najważniejszym z takich projektów. W wielu innych mniejszych miastach, takich jak Płock, gdzie nie przetrwały znaczące społeczności żydowskie, odnowiono synagogi, które służą, jako lokalne muzea dziedzictwa żydowskiego (w Płocku - Muzeum Żydów Mazowieckich i Centrum Spotkań Międzykulturowych).

60. Władze wspierają śląską kulturę, tradycję i dziedzictwo. Instytut Śląski w Opolu oraz Muzeum Śląskie w Katowicach aktywnie wspierają badania i świadomość w zakresie dziedzictwa śląskiego.

¹⁷ Według danych zawartych w sprawozdaniu państwa, w kolejnych latach na wsparcie działalności kulturalnej mniejszości narodowych, wydatkowano następujące kwoty: w 2007 – 12 262 592 zł., (2 920 499 euro), w 2008 – 14 295 883 zł., (3 404 754 euro) w 2009 – 13 104 025 zł., (3 120 898 euro), w 2010 – 12 980 579 zł., (3 091 497 euro) oraz w 2011 – 13 659 674 zł. (3 253 233 euro).

61. Należy jednak zauważyć, że przedstawiciele mniejszości narodowych podnieśli kwestię szeregu wyzwań, z których najbardziej znaczącym jest niewystarczający budżet, który nie spełnia oczekiwań mniejszości narodowych, a także sposób, w jaki środki są przydzielane. Komitet Doradczy jest zaniepokojony faktem, że Minister Administracji i Cyfryzacji przy podejmowaniu decyzji w sprawie wydatkowania środków może odrzucić propozycję niezależnej komisji ekspertów bez wyjaśniania przyczyn (patrz powiązany komentarz w art. 15, poniżej). Również fakt, że budżety są przydzielane corocznie nie pozwala organizacjom mniejszości narodowych na kreślenie długoterminowych planów. Komitet Doradczy - zgadza się z wieloma swoimi rozmówcami, że rozwiązaniem dla tego problemu może być przejście na system wieloletniego planowania budżetu.

62. Problem zachowania tożsamości kulturowej jest odczuwany najsilniej przez osoby należące do małych liczebnie mniejszości w Polsce, takich jak Tatarzy, Karaimi czy Ormianie. Wysiłki przedstawicieli tych mniejszości na rzecz mobilizacji władz, aby te pomogły im poprzez zapewnienie finansowania niezbędnego dla ustanowienia centrów kultury, bibliotek i podobnych instytucji, były jak do tej pory nieskuteczne.

Zalecenie

63. Komitet Doradczy wzywa władze do kontynuowania i zwiększenia wysiłków na rzecz wspierania inicjatyw mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości, w tym tych mniejszych liczebnie.

64. Władze powinny zapewnić przejrzystość procesu podejmowania decyzji w sprawie przyznawania środków na finansowanie projektów kulturalnych, w który powinni być skutecznie zaangażowani przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych.

Artykuł 6 Konwencji Ramowej

Tolerancja i dialog międzykulturowy

Zalecenie z dwóch poprzednich cykli monitorowania

65. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wzywał władze do zwiększenia wysiłków na rzecz zwiększenia świadomości społecznej na temat historii i dziedzictwa kulturowego różnych grup etnicznych i religijnych.

Sytuacja obecna

66. Komitet Doradczy z zadowoleniem zauważa, że w Polsce zasadniczo panuje klimat tolerancji i poszanowania, co przychylnie komentują sami przedstawiciele mniejszości. Komitet Doradczy otrzymał informacje na temat zainteresowania wkładem Żydów - w mniejszym stopniu na temat innych mniejszości narodowych - do kultury polskiej. Na przykład, przedstawiciele mniejszości żydowskiej poinformowali Komitet Doradczy o prośbach ze strony lokalnych szkół o przygotowanie prezentacji na temat żydowskiej historii, tradycji i obyczajów. Generalnie,

badania wskazują, że ksenofobiczne i antysemickie uprzedzenia i stereotypy w społeczeństwie stają się coraz mniej powszechne.¹⁸

67. Komitet Doradczy zauważył utworzenie Szlaku Chasydzkiego łączącego 27 gmin w województwach lubelskim i podkarpackim. Ponadto, na poziomie lokalnym podejmowane są liczne inicjatywy, aby uczcić rocznice likwidacji lokalnych gett żydowskich podczas II wojny światowej. W 2012 takie uroczystości, obejmujące marsze, spotkania modlitewne, wystawy, koncerty i przedstawienia teatralne, były organizowane, w co najmniej 10-ciu miastach i miasteczkach.

68. W październiku 2013 r. *Sejm* przyjął uchwałę upamiętniającą rocznicę 1150-lecia I-szej misji Cyryla i Metodego, podkreślając historyczną obecność w Polsce prawosławia praktykowanego przez wiele osób należących do mniejszości białoruskiej, łemkowskiej, ukraińskiej i rosyjskiej.

69. Mimo tych godnych pochwały inicjatyw, świadomość wśród większości społeczeństwa nt. bogactwa wieloetnicznej historii Polski oraz wkładu różnych grup etnicznych i religijnych do dziedzictwa kulturowego Polski pozostaje na niskim poziomie. Według licznych przedstawicieli mniejszości narodowych, ten godny pożałowania stan rzeczy jest dodatkowo spotęgowany przez ograniczenie nauczania historii oraz zaprzestanie nadawania niektórych programów telewizyjnych i radiowych, adresowanych do mniejszości narodowych i dostarczających informacji na temat mniejszości narodowych. (po więcej szczegółów patrz art. 9 i 12, poniżej).

70. Komitet Doradczy zauważa także, że sytuacja imigrantów pochodzenia Romskiego jest problemem. Na przykład, planowana eksmisja przez władze lokalne 100 Romów pochodzenia rumuńskiego z nielegalnej osady przy ulicy Kamińskiego we Wrocławiu, świadczy o braku istnienia strategii integracji społecznej i dyskryminacji.

71. Wreszcie, Komitet Doradczy z żalem zauważa, że debata publiczna w kwestii uboju rytualnego zwierząt - w tym w mediach i na arenie politycznej - nacechowana jest niekiedy atakami "nietolerancji" wobec osób broniących prawa do manifestowania swojej religii w ten sposób. Argumenty o "średniowiecznym", "prymitywnym" i "barbarzyńskim" charakterze uboju rytualnego ujawniają antysemickie i anty-muzułmańskie nastawienie niektórych najgłośniejszych zwolenników zakazu. Takie wypowiedzi podważają klimat dialogu międzykulturowego i zatruwają debatę publiczną na temat kwestii mniejszości narodowych w ogóle, (patrz również art. 8, poniżej).

Zalecenie

72. Komitet Doradczy ponawia wezwanie kierowane do władz, aby te wzmożyły wysiłki mające na celu zwiększenie świadomości w społeczeństwie polskim na temat historii i dziedzictwa kulturowego różnych grup etnicznych i religijnych, w tym poprzez właściwe i odpowiednie nauczanie historii mniejszości narodowych.

¹⁸ Patrz na przykład badanie Centrum Badania Opinii Społecznej – CBOS nt. „Stosunek Polaków do innych narodowości” z lutego 2013, http://www.cbos.pl/SPIKOM.POL/2013/K_012_13.PDF

73. Komitet Doradczy zwraca się do władz, aby te zapobiegały i potępiały przejawy nietolerancyjnych postaw w dyskursie politycznym i w mediach, w tym w dziedzinie religii.

74. Władze powinny zwiększyć wysiłki na rzecz strategii rozwoju i wdrażania integracji społecznej oraz środków przeciwdziałania dyskryminacji, w szczególności w odniesieniu do imigrantów narodowości romskiej.

Wysiłki na rzecz zwalczania wrogości lub przemocy na tle etnicznym

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

75. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do podjęcia wszelkich niezbędnych środków w celu zapobiegania, ścigania i karania wszystkich przestępstw na tle rasowym oraz do zapobiegania i zwalczania przypadków nietolerancji i ksenofobii, w tym w trakcie imprez sportowych. W tym kontekście Komitet zwrócił się do władz, aby te zwiększyły świadomość społeczną problemu i zachęciły kibiców do potępienia postaw i zachowań rasistowskich.

76. Komitet Doradczy wezwał władze do wzmożenia wysiłków na rzecz zwalczania wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, antysemityzmu i ksenofobii. Ponadto władze zostały poproszone o podjęcie niezbędnych kroków - jednocześnie w pełni szanując niezależność redakcyjną mediów - w celu ścigania przypadków podżegania do nienawiści na tle etnicznym lub religijnym w mediach.

77. Wreszcie, wezwano władze do zintensyfikowania działań uświadamiających dla funkcjonariuszy organów ścigania, mediów i wymiaru sprawiedliwości w kwestiach tolerancji i przeciwdziałania dyskryminacji.

Sytuacja obecna

78. Komitet Doradczy zauważa, że Krajowy Program Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji (2004-2009) został w październiku 2009 r. przedłużony na lata 2010-2013. W ramach tego programu, w 2011 roku powołano Radę ds. Zapobiegania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji, składający się z przedstawicieli rządu i instytucji publicznych. Rolą Rady, oprócz koordynacji i oceny działalności władz, jest opracowywanie półrocznych planów działania dla zwalczania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji.

79. Komitet Doradczy, podczas swojej wizyty, z przyjemnością zapoznał się z faktami na temat prac Grupy ds. Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii, która działa w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dane na temat przestępstw i incydentów motywowanych nienawiścią wskazują, że ich liczba nie wykazuje znaczących zmian w ostatnich latach. W roku 2011, zanotowano 90 przypadków przestępstw i incydentów o charakterze rasistowskim lub ksenofobicznym, z których 85 było motywowanych nienawiścią, a 46 było skierowanych przeciwko prawom osób należących do mniejszości narodowych (zdecydowana większość takich przypadków była związana z mową nienawiści wobec Żydów czy Romów, zniszczeniem

nagrobków lub zniszczeniem dwujęzycznych znaków drogowych w języku polskim i języku mniejszości narodowej). W 2012 roku liczba zarejestrowanych przypadków wyniosła 89, z czego 37 było skierowanych przeciwko prawom osób należących do mniejszości narodowych. Organizacje żydowskie, takie jak Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce, potwierdziły te informacje. W 2010 r. zgłosiły one 11 takich przypadków na policję,¹⁹ a w 2011, 7 przypadków,²⁰ dotyczących głównie antysemitycznych graffiti i niszczenia nagrobków na cmentarzach żydowskich. Komitet Doradczy jest jednak głęboko zaniepokojony faktem, że zbyt często sprawy te nie są badane przez policję i nie są ścigane oraz karane przez sądy. Na przykład, zgodnie z informacją opublikowaną przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce, tylko 1 z 11 przypadków zgłaszanych organom ścigania w 2010 r., zakończył się wydaniem wyroku skazującego sprawców. Nie zapadły żadne wyroki wobec jakiegokolwiek przypadku zgłoszonego w 2011 r. Wskazuje to na brak zdolności lub zaangażowania ze strony funkcjonariuszy organów ścigania w zakresie zwalczania wrogości na tle etnicznym.

80. W tym kontekście, Komitet Doradczy odnotowuje, że działania, które zostały podjęte w celu szkolenia funkcjonariuszy organów ścigania nie przyniosły oczekiwanego rezultatu. W rzeczywistości, od 2006 roku, w ramach programu szkolenia funkcjonariuszy policji (LEOP) przeszkolono 58 tys. policjantów i policjantek (około 60% całkowitych zasobów ludzkich policji), prowadzonego wspólnie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR). Wyraźnie określonym celem tego programu było podniesienie umiejętności policji w rozpoznawaniu, zrozumieniu i badaniu przestępstw z nienawiści. Opierając się na doświadczeniach z LEOP, w 2012 roku uruchomiono nowy, zmodyfikowany program szkolenia - TAHCLE (Szkolenie Przeciwko Przestępstwom z Nienawiści dla Organów Porządku Publicznego). Komitet Doradczy odnotowuje z zainteresowaniem, że organom państwowym towarzyszą w tym zakresie organizacje pozarządowe, takie jak Stowarzyszenie "Nigdy Więcej", które przygotowało broszurę "Przestępstwa z Nienawiści. Materiał Pomocniczy dla Trenera", wyjaśniającą różne symbole o charakterze rasistowskim lub ksenofobicznym.

81. Komitet Doradczy zauważa z głębokim zaniepokojeniem, że niektóre media otwarcie zezwalają na rasistowski i ksenofobiczny język wobec osób należących do mniejszości narodowych. Wśród dobrze nagłośnionych incydentów z maja i października 2011 r. znalazły się, kierowane przez gospodarzy audycji w Radiu ESKA, obelgi rasowe w kierunku rzecznika prasowego Głównego Inspektoratu Transportu Drogowego, pochodzenia indyjskiego. Rok później, podczas kolejnej transmisji ci sami prowadzący obrazili godność ukraińskich kobiet w wielu aspektach, w tym ze względu na ich identyfikację narodowościową. Komitet Doradczy wyraża ubolewanie, że stacja radiowa najwyraźniej nadal toleruje takie zachowania, pomimo znacznych

¹⁹ Zobacz przypadki antysemityzmu, które miały miejsce w 2010 r. http://fodz.pl/download/1 Raport_2011 en.pdf

²⁰ Zobacz przypadki antysemityzmu, które miały miejsce w 2011 r. http://fodz.pl/download/antvsemityzm_2011 en.pdf

kar pieniężnych nałożonych na nią przez Krajową Radę Radiofonii i Telewizji²¹ i utrzymanych w mocy przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w przypadku audycji z 2011 znieważających rzecznika prasowego GIRT. Zauważa również, że postępowanie karne dotyczące przypadku z 2012 są w toku.

82. Komitet Doradczy odnotowuje doniesienia o przypadkach dyskryminacji wobec Romów, na przykład w odniesieniu do odmowy dostępu do miejsc publicznych. Jednakże Komitet Doradczy uznaje za pocieszające, że jeszcze przed wejściem w życie ustawy antydyskryminacyjnej z 2010 r., skarżący Romowie odnosili sukcesy w postępowaniu sądowym na podstawie kodeksu cywilnego. Sąd Apelacyjny w Poznaniu, w przełomowym wyroku, orzekł na korzyść mężczyzn romskich, którym odmówiono wstępu do klubu, zaś sprawca, oprócz zobowiązania do przeprosin, został zobligowany do zapłaty 10 tys. Zł (2380 euro) na konto lokalnego Stowarzyszenia Kulturalnego Romów.²²

83. Komitet Doradczy jest zaniepokojony ciągłymi doniesieniami wskazującymi, że rasizm i antysemityzm jest nadal plagą na polskich stadionach piłkarskich i ich otoczeniu, pomimo wielu kampanii takich jak "Wykopmy rasizm ze stadionów" oraz deklaracji zdecydowanych działań przez władze. Według wiarygodnych doniesień medialnych, na przykład w sprawie obraźliwego i ksenofobicznego transparentu rozwiniętego w sierpniu 2013 roku podczas meczu w Poznaniu, gdzie miejscowy zespół podejmował przeciwników z Litwy oraz stale obecnych ksenofobicznych i antysemitycznych transparentów, śpiewów i haseł. Komitet Doradczy zauważa z głębokim zaniepokojeniem, że pomimo zdecydowanych oświadczeń ze strony władz, środki do zwalczania wystąpień rasistowskich wspieranych przez Komisję Europejską przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI)²³ i już ujętych w Rekomendacji CM/Rec (2001) 6 w sprawie zapobiegania rasizmowi, ksenofobii i nietolerancji rasowej w sporcie,²⁴ nie przyniosły oczekiwanych rezultatów w Polsce.

84. Niektórzy przedstawiciele organów ścigania wykazują zaskakujący brak wrażliwości i świadomości wobec potrzeby walki z przejawami nietolerancji, rasizmu, antysemityzmu i ksenofobii w społeczeństwie. Komitet Doradczy jest głęboko zaniepokojony uzasadnieniem przedstawionym przez prokuratora z Białegostoku, który w czerwcu 2013 roku umorzył postępowanie karne bez wnoszenia aktu oskarżenia w przypadku graffiti przedstawiającego swastykę. Argumentował to faktem że swastyki w Azji są symbolem powszechnie używanym do ilustrowania szczęścia i satysfakcji. Mimo iż prokurator, o którym mowa, został we wrześniu

²¹ Patrz (dostępne tylko w języku polskim) Roczne Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z jej działalności w 2011r., str. 57, link: http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/sprawozdania/spr2012/sprawozdanie_krrit03_2012.pdf oraz Roczne Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z jej działalności w 2012 r., str. 51, link: : http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/sprawozdania/spr2013/sprawozdanie_krrit03_2012.pdf

²² Sprawa Adam G vs. Cuba Libre Club w Poznaniu, rozstrzygnięty w II-giej instancji przez Sąd Apelacyjny w Poznaniu w dniu 28 maja 2012 r.

²³ Patrz Zalecenie Polityki Ogólnej ECRI nr 12 w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w dziedzinie sportu, przyjęta w dniu 19 marca 2009 r.

²⁴ Patrz Zalecenie Rec(2001) 6 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie zapobiegania rasizmowi, ksenofobii i nietolerancji rasowej w sporcie, przyjętej w dniu 18 lipca 2001 r.

2013 r. zmuszony do rezygnacji ze stanowiska, Komitet Doradczy uważa, że incydent ten świadczy o istnieniu szerszego problemu braku szkoleń i dyskryminującej postawy wobec mniejszości, przenikający struktury organów ścigania w Polsce.

Zalecenia

85. Komitet Doradczy zwraca się do władz, aby zapobiegały, identyfikowały, badały, skutecznie ścigały i karały wszystkie przypadki wystąpień motywowanych rasowo i etnicznie lub zachowania antysemityczne. Władze muszą zintensyfikować działania na rzecz podnoszenia świadomości oraz programy szkoleniowe dla funkcjonariuszy organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości w sprawach tolerancji i przeciwdziałania dyskryminacji. Ważne jest również, aby istniały niezależne organy nadzorujące pracę policji.

86. Władze muszą podjąć niezbędne kroki w celu ścigania przypadków podżegania do nienawiści na tle etnicznym w mediach, tak aby zapobiec takim naruszeniom w przyszłości, przy pełnym poszanowaniu niezależności redakcyjnej mediów.

87. Władze powinny podjąć zdecydowane działania przeciwko rasistowskim i antysemitycznym czynom popełnionym przed, w trakcie i po meczach piłki nożnej. Komitet Doradczy apeluje również do władz, by te podnosiły świadomość społeczną na temat problemu oraz zachęcały sportowców i kibiców, by potępiali postawy i zachowania rasistowskie.

Artykuł 8 Konwencji Ramowej

Prawo jednostki do uzewnętrzniania religii lub przekonań

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

88. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy zachęcał władze do kontynuowania dialogu z przedstawicielami kościołów i mniejszości narodowych odnośnie świąt religijnych celebrowanych przez nich w dni, które nie są ustawowo wolne od pracy. Celem tych działań było znalezienie odpowiednich rozwiązań, aby móc zaoferować osobom należącym do mniejszości narodowych równe szanse w manifestowaniu swojej religii lub przekonań.

Sytuacja obecna

89. Komitet doradczy odnotowuje, że prawo²⁵ określa, iż osoby należące do kościołów i innych wspólnot religijnych,²⁶ którzy obchodzą święta religijne w dni, które nie są ustawowo wolne od pracy, mogą na swój wniosek otrzymać czas wolny od pracy lub nauki, pod warunkiem, że odpracują go w alternatywnym terminie, aby zrekompensować nieobecność w pracy. Komitet Doradczy został poinformowany przez przedstawicieli mniejszości narodowych, że w rzeczywistości pracodawcy wymagają zaświadczeń od przedstawiciela wspólnoty religijnej, o której mowa, np. rabina lub imama, potwierdzających przynależność danej osoby do tej społeczności.

²⁵ Artykuł 42 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i religii z 17 maja 1989

²⁶ W Polsce zarejestrowane są 173 wyznania religijne. .

90. Władze nadal zwracają nieruchomości związane z kultem religijnym, skonfiskowane przez totalitarny reżim komunistyczny przed 1989 r. W 2011 r. Komisja Majątkowa, pracująca nad zwrotem majątku Kościoła rzymsko-katolickiego, po rozliczeniu ponad 90% roszczeń przestała działać w ramach wzajemnego porozumienia między rządem a Kościołem rzymsko-katolickim, a pozostałe wnioski zostały przekazane do systemu sądowego. Cztery inne komisje zajmujące się roszczeniami majątkowymi Kościoła prawosławnego, luterańskiego, Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich oraz "innych wyznań" działają nadal, ale Komitet Doradczy odnotowuje skargi na powolność procesu. Pod koniec 2012 roku około 50% roszczeń, wysuniętych przez te społeczności, nie zostało rozwiązanych. Różnica w szybkości przeprowadzania procedur budzi wątpliwości co do tego, czy władze są odpowiednio zaangażowane, aby w sposób szybki i zdecydowany zajmować się przypadkami zwrotu majątku innych wyznań religijnych.

91. Komitet Doradczy zauważa z ubolewaniem, że z końcem 2012 roku rytualny ubój zwierząt - zgodnie z zasadami koszerności w judaizmie i halal w islamie - stał się prawnie nielegalny w Polsce. Komitet Doradczy przypomina, że Europejski Trybunał Praw Człowieka orzekł w 2000 r., iż ubój rytualny, stanowi obrzęd, którego celem jest zapewnienie Żydom mięsa ze zwierząt ubitych zgodnie z zaleceniami religijnymi, co jest niezbędnym aspektem praktykowania religii żydowskiej i że "ubój rytualny należy traktować, jako objęty prawem zagwarantowanym w Konwencji, a mianowicie jako prawo jednostki do uzewnętrzniania religii w obrzędach, w rozumieniu artykułu 9"²⁷.

92. Sytuacja ta powstała w wyniku przedłużającej się procedury prawnej, która doprowadziła do orzeczenia wydanego przez Trybunał Konstytucyjny w listopadzie 2012, który stwierdził, że w 2004 roku minister rolnictwa przekroczył uprawnienia swego urzędu, wydając rozporządzenie umożliwiające rytualny ubój zwierząt i tworząc w ten sposób zwolnienie z ustawy o ochronie zwierząt z 1997 r. Zwolnienie mówi, że zwierzęta przed ubojem muszą zostać oszołomione, z wyjątkiem, gdy zarejestrowane grupy religijne przeprowadzają ubój według tradycyjnych praktyk religijnych. Po orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 2012 r., w lipcu 2013 r., przedłożono w *Sejmie* wniosek o zmianę prawa, przywracający legalizację uboju rytualnego, dokonywanego przez grupy religijne, ale nie udało się zebrać dla niego wymaganej większości.

93. Komitet Doradczy zauważa, że inne problemy prawne są w toku, w tym przed Trybunałem Konstytucyjnym. W szczególności Komitet Doradczy dostrzega, że Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Polsce przedłożył Trybunałowi Konstytucyjnemu wniosek o zbadanie zgodności ustawy o ochronie zwierząt z 1997 r. z Konstytucją RP oraz z Europejską Konwencją o Ochronie Praw Człowieka.

²⁷ Patrz par. 74 wyroku z dnia 27 czerwca 2000 r. w sprawie Jewish Liturgical Association Ca'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji, (nr. spr. 27417/95), <http://hudoc.echr.coe.int>

Zalecenia

94. Komitet Doradczy zwraca się do władz, by te, bez dalszej zwłoki zakończyły proces restytucji mienia wspólnot religijnych.

95. Komitet Doradczy zwraca się do władz o przyjęcie wrażliwego w kontekście religijnym podejścia do kwestii rytualnego uboju zwierząt i rozważenie, w porozumieniu z zainteresowanymi stronami, rozwiązań, które uwzględniałyby wolność religijną.

Artykuł 9 Konwencji Ramowej

Prasa i audycje radiowo - telewizyjne w językach mniejszości

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

96. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do zapewnienia - w porozumieniu z przedstawicielami różnych mniejszości narodowych - dostępu dla osób należących do mniejszości narodowych do programów radiowych i telewizyjnych ich dotyczących, a w szczególności do podjęcia niezbędnych środków, w celu zapewnienia odpowiedniego zasięgu dla sygnału radiowo - telewizyjnego w regionach, gdzie mieszkają mniejszości narodowe.

97. Komitet Doradczy zwrócił się również do władz o zapewnienie, aby mniejszości narodowe były reprezentowane w radach programowych publicznego radia i telewizji, zwłaszcza w tych regionach, które zamieszkiwali oni w znacznej liczbie.

Sytuacja Obecna

98. Komitet Doradczy zauważa, że Radiofonia i Telewizja Publiczna, w dalszym ciągu nadaje pewne programy w językach mniejszości narodowych, zaś zasięg sygnału telewizyjnego w regionach zamieszkałych przez osoby należące do mniejszości narodowych uległ znacznemu zwiększeniu od momentu zakończenia procesu cyfryzacji. Oddział regionalny TVP w Białymstoku nadaje cotygodniowe programy w języku białoruskim i litewskim, zaś oddziały TVP w Katowicach i Opolu nadają cotygodniowy program w języku niemieckim. Pewna liczba programów nadawana jest również w języku ukraińskim. Po przeprowadzeniu pełnej cyfryzacji w 2013 r., *Telenowyny*, najstarszy 30-minutowy program informacyjny nadawany w ukraińskiej wersji językowej z polskimi napisami, dociera do odbiorców w całym kraju na kanale TVP Regionalna. TVP Gdańsk nadaje programy w języku kaszubskim, aczkolwiek z różną częstotliwością.

99. Komitet Doradczy zauważa ponadto, że regionalne radio publiczne w Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Koszalinie, Krakowie, Rzeszowie, Szczecinie i we Wrocławiu w dalszym ciągu nadaje programy w języku białoruskim, kaszubskim, litewskim i niemieckim 2011 roku, ostatnim, dla którego dostępne są dane, Polskie Radio wyemitowało 927 godzin programów w tych językach.

100. Oprócz publicznych stacji radiowo - telewizyjnych, istnieje pewna liczba prywatnych stacji radiowych nadających w języku białoruskim, niemieckim i kaszubskim. Komitet Doradczy przyjmuje z zadowoleniem informacje zawarte w sprawozdaniu państwa, stwierdzające, że

finansowanie ze środków publicznych prywatnych programów radiowych i telewizyjnych realizowanych w językach mniejszości narodowych i regionalnym języku kaszubskim, w 2011 roku wyniosło ponad 950 tys. złotych (226 000 euro), pokrywając ponad 50% kosztów produkcji takich programów.

101. Komitet Doradczy zauważa również, że władze wspierają dużą liczbę publikacji, począwszy od tygodników (takich jak *Wochenblatt* w języku niemieckim, *Niwa* w języku białoruskim lub *Nasze Słowo* w języku ukraińskim), dwutygodników (np. *Aušra* w języku litewskim), miesięczników (np. *Dos Yidish Wort - Słowo Żydowskie* w jidysz) oraz kwartalniki, w tym dla mniejszych liczebnie mniejszości narodowych (np. *Awazymyz* częściowo po Karaimsku lub *Besida* i *Watra* w języku łemkowskim).

102. W przeciwieństwie do tego ogólnie pozytywnego tła, programy telewizyjne kierowane do Romów, Tatarów i mniejszości rosyjskiej, które do września 2011 r. były nadawane przez TVP Białystok, zostały usunięte, co Komitet Doradczy odnotowuje z ubolewaniem. Ponadto, według przedstawicieli mniejszości narodowych, niedofinansowanie publicznego radia i telewizji - fakt powszechnie znany w Polsce - stale zagraża istnieniu pozostałych programów nadawanych w językach mniejszości. Główną przyczyną tej sytuacji jest to, że sposób przydzielania środków finansowych przez Centralę TVP swoim oddziałom regionalnym, nie uwzględnia faktu, że oddziały TVP, które produkują programy w językach mniejszości, muszą pokrywać dodatkowe koszty. Ponieważ każdy regionalny oddział TVP jest odrębnym podmiotem komercyjnym i nie ma żadnych określonych środków przeznaczonych na programy mniejszości, decyzje dotyczące poziomu finansowania i czasu nadawania pozostają całkowicie w gestii dyrektorów oddziałów regionalnych i rad programowych publicznego radia i telewizji.

103. W tym kontekście, Komitet Doradczy wyraża również ubolewanie, iż wyznaczono bardzo niewielu przedstawicieli mniejszości narodowych do regionalnych rad programowych publicznego radia i telewizji. W rzeczywistości, Artykuł 30 (4a) ustawy o radiofonii i telewizji z 1992 r., zobowiązuje dyrektorów oddziałów regionalnych do rozpatrzenia kandydatów zaproponowanych przez organizacje reprezentujące mniejszości narodowe. Niestety, takie rozpatrywanie kandydatur rzadko skutkuje powołaniem przedstawicieli mniejszości. Obecnie, żaden przedstawiciel mniejszości narodowych nie zasiada w żadnej z rad programowych telewizji regionalnej. Należy odnotować, że przedstawiciele mniejszości ukraińskiej biorą udział w pracach rad programowych radia w Rzeszowie, Koszalinie, Olsztynie i Szczecinie. Ponadto jeden przedstawiciel mniejszości niemieckiej uczestniczy w pracach rady programowej w Opolu oraz jeden przedstawiciel mniejszości białoruskiej w Białymstoku. Komitet Doradczy uważa, że w związku z wygaśnięciem kadencji obecnych rad programowych radia i telewizji w 2014 r., trwający konkurs rad programowych, oferuje doskonałą okazję do zajęcia się tą kwestią.

104. Problemem jest również harmonogram nadawania programów na antenie publicznego radia i telewizji. Tytułem przykładu, Komitet Doradczy z przykrością zauważa, że *Telenowyny*, które do

niedawna były nadawane w soboty o 1600, osiągając średnią widownię 228 tys. osób - co wskazuje na znaczne zainteresowanie programem wykraczające poza mniejszość ukraińską - został od września 2013 r. przesunięty na poniedziałkowe poranki, na godz. 9.00. Zagroza to poważnie możliwości dotarcia do grupy docelowej, a dodatkowo - jako że jest to jedyny program zajmujący się problemami mniejszości narodowych, nadawany ogólnokrajowo - zagroza uwidocznieniu mniejszości narodowych w Polsce.

Zalecenia

105. Komitet Doradczy ponownie wzywa władze do zapewnienia, w razie potrzeby, za pomocą środków ustawowych, że mniejszości narodowe i etniczne są skutecznie reprezentowane w regionalnych radach programowych publicznego radia i telewizji, zwłaszcza w tych regionach, które w znacznej liczbie zamieszkują.

106. Komitet Doradczy zachęca władze, by zapewniły dostęp osobom należącym do mniejszości narodowych, w tym mniejszych liczebnie, do programów radiowych i telewizyjnych dla nich przeznaczonych, a w szczególności do podjęcia niezbędnych środków, w celu zapewnienia odpowiednich pór nadawania poszczególnym programom radiowym i telewizyjnym.

Artykuł 10 Konwencja Ramowa

Używanie języków mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

107. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do przeglądu sytuacji w zakresie używania języków mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi, na podstawie doświadczeń zebranych w latach po przyjęciu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, w szczególności w odniesieniu do liczby gmin, które wprowadziły język mniejszości, jako "język pomocniczy".²⁸

108. Komitet Doradczy wezwał także władze, aby zapewniły możliwość dostarczenia na życzenie certyfikowanych dokumentów w "języku pomocniczym" oraz rozważyły rozszerzenie stosowania przepisów dotyczących "języka pomocniczego" na wszystkie gałęzie administracji na szczeblu lokalnym.

Sytuacja obecna

109. Sytuacja w odniesieniu do ram prawnych, regulujących używanie języka mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi, pozostaje bez zmian. Decyzja, aby wprowadzić gminę do *Urzędowego Rejestru Gmin, w których używany jest język pomocniczy* (zwany dalej: "Rejestrem Urzędowym") jest podejmowana na podstawie wniosku rady danej gminy. Należy zauważyć, że wnioskować mogą tylko gminy zamieszkałe przez znaczącą liczbę osób należących do mniejszości narodowej lub etnicznej. Do ukonstytuowania się mniejszości narodowych nadal wymagany jest

²⁸ Artykuł 9 § 1 ustawy z dnia 6 stycznia 2006 stanowi, że: "W relacjach z władzami gminnymi powinna istnieć możliwość wykorzystania - jako pomocniczego - języka mniejszości, jak i oficjalnego".

próg wynoszący, co najmniej 20% miejscowej ludności, ustanowiony w ustawie o mniejszościach narodowych.

110. Komitet Doradczy zauważa, że po publikacji wstępnych wyników spisu z 2011 roku, lista gmin, w których osoby należące do mniejszości narodowych stanowią, co najmniej 20% populacji zmieniła się ze względu na fakt, że w trzech gminach województwa opolskiego, które widniały na dotychczasowej liście, liczba i proporcje osób należących do mniejszości narodowych spadły poniżej 20%, podczas gdy w kolejnych trzech gminach, odsetek populacji mniejszości ten próg osiągnął. Obecnie na liście widnieje 51, z łącznie 2479 gmin istniejących w Polsce.

111. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje informację, że liczba gmin, w których język mniejszości jest używany, jako "język pomocniczy" w administracji, od przyjęcia drugiej opinii wzrosła z dwudziestu jeden do trzydziestu. Znaczny wzrost liczby gmin, w których używany jest język białoruski (z jednej do pięciu z 9 gmin, o których mowa) należy przyjąć z zadowoleniem. Komitet Doradczy zauważa również, że "język pomocniczy" jest używany w większości gmin spełniających wymóg 20% progu zamieszkałych przez osoby należące do mniejszości niemieckiej, a w jednej z takich gmin zamieszkałej przez osoby należące do mniejszości litewskiej. Według informacji dostępnych dla Komitetu Doradczego, nie odrzucono żadnego wniosku rady gminy o wpis do Rejestru Urzędowego.

112. Jest również godne pochwały, że władze wykazują elastyczność, zaś język niemiecki jest nadal używany w relacjach z władzami administracyjnymi gmin Chrzastowice, Izbicko i Bierawa, które zostały wpisane do Urzędowego Rejestru w 2006 i 2007 r., gdzie zgodnie z wynikami spisu z 2011 roku liczba mieszkańców należących do mniejszości narodowej niemieckiej spadła poniżej 20% ludności.

113. Komitet Doradczy zauważa jednak, że od czerwca 2010 r. nie dodano żadnej gminy do Urzędowego Rejestru. Może to sugerować, że praktyczne korzyści dla osób należących do mniejszości narodowych, płynące z wprowadzenia języka mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi, nie są na tyle istotne, aby zachęcić rady gminy do przystąpienia do postępowania administracyjnego.

114. Ponadto, należy zauważyć, że zgodnie z informacjami posiadanymi przez Komitet Doradczy, żadna gmina nie planuje wprowadzenia zachęt finansowych, dopuszczonych na mocy ustawy o mniejszościach narodowych, dla odpowiednich pracowników gminy posługujących się językiem mniejszości. Mimo, że jest to zrozumiałe, że w czasach trudności gospodarczych, środki finansowe dostępne dla gmin są niedostateczne, to jednak brak wykwalifikowanych pracowników mówiących biegle w językach mniejszości jest czynnikiem, który może zniechęcić osoby mówiące w językach mniejszości, aby lobbowały władze gminy do ubiegania się o wprowadzenie języka mniejszości w administracji.

115. Komitet Doradczy z ubolewaniem zauważa, że język kaszubski jest używany tylko w dwóch gminach spośród dziewiętnastu, których to dotyczy, oraz że żadna z gmin nie wniosowała o zamieszczenie w Urzędowym Rejestrze po 2007 r.

116. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje wprowadzenie w 2011 dwujęzycznych świadectw szkolnych i dyplomów ukończenia szkoły w języku polskim i języku mniejszości w szkołach nauczających w językach mniejszości (patrz również art. 14, poniżej).

Zalecenia

117. Władze powinny dokonać przeglądu - w konsultacji z przedstawicielami mniejszości narodowych - ustawodawstwa, polityki i praktycznych sytuacji, dotyczących używania języków mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi, z myślą o wyeliminowaniu barier powstrzymujących gminy, które spełniają wymóg progu prawnego od złożenia wniosku o wpis do Rejestru Urzędowego.

118. W szczególności władze proszone są o poszukiwanie rozwiązań, w tym zachęt finansowych, przewidzianych prawem, które zapewniłyby, że prawo do używania języka mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi jest przestrzegane we wszystkich gminach zamieszkałych przez znaczącą liczbę osób należących do mniejszości narodowych.

Artykuł 11 Konwencji Ramowej

Nazwiska w językach mniejszości

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

119. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do zwiększenia świadomości wśród urzędników stanu cywilnego odnośnie prawa osób należących do mniejszości narodowych w zakresie używania i pisowni w Rejestrze Urzędowym i na dokumentach tożsamości swoich imion i nazwisk zgodnie z zasadami pisowni ich języka mniejszości.

Sytuacja obecna

120. Komitet Doradczy zauważa, że nie wystąpiły żadne zmiany w ramach prawnych, ustanowionych przez ustawę o zmianie imienia i nazwiska z 2008 r., regulujące możliwość używania i pisowni swoich imion i nazwisk w języku mniejszości narodowej z użyciem znaków diakrytycznych danego języka w rejestrze stanu cywilnego i na dokumentach tożsamości dla osób należących do mniejszości narodowych. Komitet Doradczy w czasie swojej wizyty w Puńsku z przyjemnością wysłuchał relacji przedstawicieli mniejszości litewskiej, że prawo to jest przestrzegane w praktyce i że 27 mieszkańców gminy, identyfikujących się z tą mniejszością, zdecydowało się na pisownię swoich nazwisk w dokumentach tożsamości w języku litewskim.

121. W związku z tym, Komitet Doradczy zauważa brak danych na temat liczby osób, które skorzystały z możliwości używania i pisowni swoich imion i nazwisk w języku mniejszości w rejestrze stanu cywilnego i na dokumentach tożsamości. Mała liczba osób, które zdecydowały, aby mieć swoje nazwiska zapisane na dokumentach tożsamości w języku litewskim w gminie

Puńsk, sugeruje albo brak świadomości wśród osób należących do mniejszości narodowych odnośnie ich praw w tym zakresie, uciążliwość wymogów administracyjnych lub niechęć części tych osób, aby stać się publicznie rozpoznawalnymi, jako osoby należące do mniejszości.

122. Istnieje potrzeba ustalenia przyczyny braku zainteresowania wśród osób należących do mniejszości narodowych, do skorzystania z prawa do używania i pisowni swoich imion i nazwisk w rejestrze stanu cywilnego i na dokumentach tożsamości, zgodnie z zasadami pisowni ich właściwego języka mniejszości.

Zalecenie

123. Władze są zachęcane do podnoszenia świadomości wśród personelu urzędów stanu cywilnego, jak również wśród samych zainteresowanych, w odniesieniu do praw osób należących do mniejszości narodowych w zakresie wykorzystania języków mniejszości, aby używali swoich imion i nazwisk w języku mniejszości w rejestrze stanu cywilnego i na dokumentach tożsamości.

Wskazania topograficzne w językach mniejszości

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

124. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do kontynuowania wysiłków w celu zakończenia i opublikowania Rejestru Nazwisk ze Wskazaniami Topograficznymi w celu zapewnienia osobom należącym do mniejszości narodowych skutecznego egzekwowania prawa chronionego na mocy art. 11 ustęp 3, Konwencji Ramowej.

Sytuacja obecna

125. Sytuacja w odniesieniu do ram prawnych regulujących przedstawianie wskazań topograficznych w językach mniejszości nie uległa zmianie od czasu przyjęcia ostatniej opinii Komitetu Doradczego. Znaki w językach mniejszości ustawiane obok tych w języku polskim mogą być stosowane w gminach, w których osoby należące do mniejszości narodowych stanowią, co najmniej 20% ludności lub w innych miastach i wsiach, gdzie ponad połowa mieszkańców biorących udział w konsultacjach głosowała za wprowadzeniem znaków dwujęzycznych. Minister Administracji i Cyfryzacji (MAC) prowadzi *Urzędowy Rejestr Gmin*, w których nazwy miejscowości są przedstawiane w języku mniejszości (dalej: Rejestr Gmin).

126. Komitet Doradczy odnotowuje publikację w grudniu 2012 r. Rozporządzenia Ministra Administracji i Cyfryzacji (MAC) w sprawie Wykazu Urzędowych Nazw Miejscowości i Ich Części. Wykaz ten uzupełnia wcześniejszą standaryzację nazw obiektów hydrograficznych i jaskiń zrealizowaną w latach 2003-2007 przez Komisję ds. Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych.

127. Komitet Doradczy zauważa z zadowoleniem, że od listopada 2013 r. nazwy miejscowości w językach mniejszości narodowych i etnicznych oraz regionalnym języku kaszubskim zostały ustawione w 51 gminach. Znaki w języku niemieckim zostały wykorzystane w 29 gminach,

w języku kaszubskim w 18 gminach, w języku łemkowskim w 2 gminach, a w litewskim i białoruskim w jednej gminie każdy.

128. Komitet Doradczy zauważa dalej, że żadna gmina nie zdecydowała się na dwujęzyczne znaki z nazwami ulic i tablice z nazwami obiektów fizjograficznych, koszty, których - w przeciwieństwie do znaków, określających nazwy wsi i miast, (które ponosi budżet państwa) - mają być finansowane z budżetu gminy. Komitet Doradczy podkreśla znaczenie promowania znaków dwujęzycznych, ponieważ niesie to przesłanie, że dany obszar jest współdzielony w harmonii przez różne grupy ludności²⁹.

129. Pomimo tego ogólnie pozytywnego tła, Komitet Doradczy z przykrością zauważa, że znaczna liczba znaków przedstawiających nazwy miejscowości w językach polskim i litewskim, w województwie podlaskim, i językach polskim i niemieckim, w województwie opolskim, została zniszczona w 2011 i 2013 roku. Komitet uznaje za szczególnie niepokojące to, że chociaż działania te były powszechnie potępiane przez władze krajowe i lokalne oraz media, i choć naprawiono lub szybko ustawiono nowe znaki, dochodzenie policyjne w związku z incydentami z 2011 roku zostało umorzone z powodu niemożności znalezienia sprawców tych przestępstw. Ponadto ostrzega, że bezkarność ośmiela wandalów do kontynuowania swojej działalności, świadczy o braku możliwości lub zaangażowania ze strony organów ścigania do wyjaśnienia takich incydentów (patrz powiązany komentarz w art. 6, powyżej).

Zalecenia

130. Komitet Doradczy zwraca się do władz, by podjęły bardziej aktywne działania, w celu zapewnienia skutecznego wdrażania postanowień artykułu 11 ustęp 3 Konwencji Ramowej we wszystkich gminach spełniających próg ustawowy. Zachęca też władze do elastycznego podejścia w stosunku do finansowania kosztów wprowadzania znaków przedstawiających nazwy ulic w językach mniejszości narodowych, w gminach wymienionych w *Rejestrze Gmin*.

131. Władze powinny podwoić wysiłki w celu zbadania wszystkich przypadków zniszczenia znaków z nazwami miejscowości w językach mniejszości narodowych i doprowadzenia sprawców przed wymiar sprawiedliwości.

Artykuł 12 Konwencji Ramowej

Wymiar międzykulturowy edukacji

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

132. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do przeglądu istniejących podręczników i obowiązkowego programu nauczania w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych, w celu zapewnienia lepszego odzwierciedlenia historii, kultury i tradycji mniejszości narodowych.

²⁹ Patrz Trzeci Komentarz Tematyczny Komitetu Doradczego ds. KROMN sprawie praw językowych osób należących do mniejszości narodowych, pkt 67, Maj 2012 r. www.coe.int/minorities

Sytuacja obecna

133. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje przyjęcie w 2008 r. rozporządzenia Ministra Edukacji *Na podstawie programu wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, który ustanowił nowy program nauczania na wszystkich poziomach edukacji i który został stopniowo wprowadzony od 2009 roku. W pierwszych trzech klasach szkoły podstawowej kładzie się nacisk na uczenie dzieci umiejętności społecznych, niezbędnych do współpracy i rozwiązywania problemów. Od czwartego do szóstego roku nauki w szkole podstawowej, dzieci, podczas nauki o historii i społeczeństwie zdobywają wiedzę o swoim regionie i różnorodności ich tradycji kulturalnych. Wreszcie w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych nowy program nauczania wprowadza "wiedzę o społeczeństwie" oraz "wiedzę o kulturze", przedmiot, który uczy o innych religiach, kulturach i tradycjach w Europie i poza nią.

134. Komitet Doradczy zauważa z zadowoleniem, że nowoczesne wydziały językowe, języka białoruskiego, czeskiego, niemieckiego, hebrajskiego, kaszubskiego, litewskiego, rosyjskiego, słowackiego i ukraińskiego uczą nauczycieli kompetentnych we właściwych językach, literaturze i kulturach. Informacje na temat utworzenia Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, w 2013 roku, kształcącego na poziomie licencjackim ormiańskiego, łemkowskiego i romskiego, oprócz istniejącego od 2004 r. kierunku podyplomowych studiów romskich, są szczególnie mile widziane. Ponadto, Komitet Doradczy zauważa, że pewna liczba uczelni opracowała program szkoleniowy dla nauczycieli, aby nabywali oni wielokulturowe i międzykulturowe umiejętności niezbędne do realizacji nowych programów nauczania. W szczególności chwali informacje zawarte w sprawozdaniu państwa i zdobyte podczas swojej wizyty monitorującej na temat programów opracowanych na Uniwersytecie Jagiellońskim i Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie w Białymstoku i Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim. Zauważa, że z powodu niedostatecznego zainteresowania ze strony studentów nie udało się uruchomić proponowanych studiów na kierunku etno-filologii kaszubskiej na Uniwersytecie Gdańskim w 2013 r.

135. Komitet Doradczy jest jednak zaniepokojony faktem, że w związku z przyjęciem w 2008 r. rozporządzenia Ministra Edukacji *na podstawie programu wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, szkoły nauczające języków mniejszości oraz w językach mniejszości mają trudności ze znalezieniem odpowiednich podręczników w językach, których nauczają. Pomimo opracowania niektórych podręczników (12 w języku litewskim dla nauczania języka i historii Litwy, 7 w języku kaszubskim, 6 w ukraińskim i 2 w języku białoruskim) nadal brakuje podręczników, aby objąć wszystkie przedmioty nauczania dla wszystkich klas. Problem ten jest szczególnie istotny w odniesieniu do szkół nauczających wszystkich przedmiotów (z wyjątkiem języka polskiego i historii) w językach mniejszości (np. w językach litewskim i ukraińskim).

136. Podczas wizyty Komitet Doradczy z zadowoleniem wysłuchał przedstawicieli mniejszości żydowskiej w Krakowie, mówiących o pozytywnym nastawieniu i zainteresowaniu wykazywanym przez większość dyrektorów szkół w odniesieniu do kwestii włączenia organizacji żydowskich, takich jak Fundacja Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce oraz wybitnych osobistości, w proces nauczania o żydowskiej kulturze, tradycji i Holokauście. Dowodzi to - według rozmówców Komitetu Doradczego - rosnącej świadomości polskiego społeczeństwa w odniesieniu do kultury żydowskiej i jej istotnego wkładu do polskiej kultury i wspólnej historii.

137. Komitet Doradczy z przykrością odnotowuje jednak, że chociaż nauka tolerancji, szacunku i otwartości wobec innych kultur jest obowiązkowa w szkołach podstawowych, to niekoniecznie aktywnie promuje prezentację kultury i tradycji mniejszości narodowych żyjących w Polsce. W związku z tym, dzieci mogą dowiedzieć się o kulturach i tradycjach na innych kontynentach, ale nie mają wiedzy na temat kultury innych obywateli polskich, mieszkających w tej samej gminie lub w innym regionie kraju. Fakt, że nauczanie historii od 2012 roku przestało być przedmiotem obowiązkowym po pierwszym roku szkoły ponadgimnazjalnej³⁰ (w wieku lat 16), i biorąc pod uwagę, że 88% dzieci nie wybiera nauk humanistycznych, jako dominującego kierunku nauki, dodatkowo osłabia - w odniesieniu do większości dzieci - możliwości poznawania historii współistnienia różnych grup etnicznych na ich terytorium, rozwoju kulturalnego, społecznego i stosunków gospodarczych w obrębie kraju oraz w stosunku do państw sąsiednich. Komitet Doradczy uważa, iż jest to godne ubolewania.

Zalecenia

138. Komitet Doradczy wzywa władze do zwiększenia wysiłków w celu zapewnienia dostępności odpowiednich podręczników wydanych w językach mniejszości na wszystkich poziomach kształcenia.

139. Komitet Doradczy wzywa władze do zapewnienia bardziej wszechstronnego uwzględnienia historii, kultury i tradycji mniejszości narodowych w programach nauczania na wszystkich poziomach edukacji, w tym poprzez zwiększenie możliwości uczenia się o historii kraju i różnorodności kulturowej.

140. Władze są również zachęcane do zwiększenia wysiłków mających na celu promowanie wzajemnego szacunku i dialogu międzykulturowego w dziedzinie edukacji, w tym poprzez stworzenie odpowiednich możliwości dla udziału organizacji mniejszości narodowych w procesie edukacyjnym.

Dostęp do edukacji dla Romów

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

³⁰ Patrz rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych programów nauczania w szkołach publicznych, z dnia 7 lutego 2012.

141. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do niezwłocznego podjęcia konkretnych środków w celu wyeliminowania wszystkich oddzielnych "klas romskich" i integracji uczniów romskich do głównego nurtu edukacji. Komitet Doradczy wezwał również władze do podjęcia bardziej konsekwentnych wysiłków na rzecz promowania języka romskiego, kultury i tradycji oraz przedstawiania bardziej pozytywnego wizerunku tożsamości romskiej wśród innych dzieci, rodzin i nauczycieli.

142. Komitet Doradczy wezwał władze do szkolenia nauczycieli w języku romskim i do opracowania niezbędnych materiałów dydaktycznych w celu stworzenia możliwości nauczania języka romskiego lub w języku romskim, tam gdzie było wystarczające zapotrzebowanie.

Sytuacja obecna

143. Komitet Doradczy z zadowoleniem zauważa inicjatywy podejmowane przez władze w celu zajęcia się problemami Romów w zakresie równego dostępu do edukacji, w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce na lata 2004-2013. Szczególnie mile widziane jest zamknięcie ostatnich odrębnych "klas romskich" w 2011 roku. Komitet Doradczy, pomimo przyjęcia z zadowoleniem dalszego istnienia, powstałej 1993 r. parafialnej polsko-romskiej Szkoły Podstawowej w Suwałkach, do której uczęszczało 33 dzieci, z których 25 to Romowie, i która naucza częściowo w języku romskim, utrzymując w ten sposób tożsamość językową i kulturową dzieci, zwraca się do władz, by te monitorowały i wspierały jej działalność. Celem tego działania jest zapewnienie, że uczęszczające do niej dzieci otrzymują wysokiej jakości edukację i wchodzą w interakcję z dziećmi z innych szkół.

144. Władze nie zbierają systematycznie informacji na temat liczby dzieci romskich w szkołach. Podczas gdy, według wstępnych wyników spisu ludności z 2011 r., 17 tys. osób zadeklarowało narodowość Romską, to liczba dzieci romskich korzystających ze wsparcia edukacyjnego w 2011 roku wyniosła 2 306. Zatrudniono około 100 asystentów edukacji romskiej i podobną liczbę nauczycieli wspomagających w celu ułatwienia integracji dzieci romskich w szkołach i ich procesu nauczania. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje informacje o 145 dedykowanych stypendiach szkolnych przyznawanych w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej i nieodpłatnego świadczenia podręczników, przyborów szkolnych, dofinansowania transportu autobusowego i ubezpieczenia szkolnego.

145. Niezależnie od tych szczytnych inicjatyw i osiągnięć, Komitet Doradczy zauważa, że nadal występują znaczne wyzwania w zakresie dostępu dzieci romskich do edukacji. W szczególności fakt, że 16,8% dzieci romskich (w porównaniu z 2% dla reszty populacji) otrzymuje zaświadczenia lekarskie, potwierdzające ich niepełnosprawność lub choroby (w większości przypadków sklasyfikowane, jako "łagodna niepełnosprawność intelektualna"), jest przyczyną poważnego zaniepokojenia. Komitet Doradczy jest świadomy argumentacji władz, że taki certyfikat nie kieruje automatycznie dziecka do szkoły specjalnej i że decyzja, co do wyboru szkoły spoczywa na rodzicach. Uważa on jednak, że wysoki odsetek dzieci romskich, którym przyznano takie

zaświadczenia, świadczy o niewystarczającej edukacji przedszkolnej dla dzieci romskich, które w rezultacie wkraczają do szkoły podstawowej z małą znajomością lub bez znajomości języka polskiego, a także o uchybieniach w metodach badawczych. Komitet Doradczy rozumie, że przyczyny, które doprowadziły do dysproporcji w rekrutacji do szkół specjalnych nie zostały w pełni zidentyfikowane i rozwiązane.

146. Komitet Doradczy zauważa ponadto niepewną pozycję asystentów edukacji romskiej, którzy są zatrudnieni na podstawie czasowych umów o pracę, które oprócz tego, że nie zapewniają im stabilnego zatrudnienia, to wysyłają również bardzo negatywny sygnał do dzieci romskich w zakresie ich szans na pracę i tym samym osłabia ich motywację do ukończenia procesu edukacji. Ponadto, trwający brak jakichkolwiek możliwości nauki języka romskiego w szkole (z wyjątkiem parafialnej, polsko-romskiej szkoły podstawowej w Suwałkach) nie tylko osłabia tożsamość językową i kulturową dzieci romskich, ale także zwiększa percepcję mniejszej wartości kultury, języka i tradycji Romów, zarówno w większości społeczeństwa, jak i wśród samej ludności romskiej. Komitet Doradczy uważa, że jest to istotny czynnik, który przyczynia się do wysokiego poziomu przypadków porzucania szkoły, niskich osiągnięć oraz małej liczby dzieci romskich kontynuujących kształcenie ponad poziom szkoły podstawowej. Komitet Doradczy wyraża głęboki żal w związku z faktem, że według danych zamieszczonych w Sprawozdaniu Państwa, ponad 50% Romów w Polsce nie ukończyło nauki w szkole podstawowej, w porównaniu do 3,6% reszty populacji w skali kraju.

147. Komitet Doradczy dowiedział się z różnych źródeł - w tym od przedstawicieli mniejszości romskiej - że bez względu na godne pochwały przedsięwzięcia Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, znajomość historii, kultury i tradycji Romów wśród nauczycieli pozostaje na niskim poziomie i podejmowane są niewielkie starania, aby nauczać uczniów, należących do większości, o Romach i ich wkładzie do społeczeństwa polskiego. Ten brak świadomości obecności i wkładu Romów do społeczeństwa, jako całości wzmacnia uprzedzenia i stereotypy w stosunku do jej członków, a tym samym utrudnia udaną integrację Romów w społeczeństwie.

Zalecenia

148. Komitet Doradczy zachęca władze do zidentyfikowania i przezwyciężenia niedociągnięć, jakie napotykać dzieci romskie w zakresie edukacji, a także do zapewnienia dzieciom romskim równych możliwości w zakresie dostępu do wszystkich poziomów kształcenia. W szczególności należy podjąć kroki, aby uchronić dzieci przed niewłaściwym "zdiagnozowaniem", jako mające lekkie upośledzenie umysłowe, a także upewnić się, że udzielono w pełni świadomej (po zaznajomieniu się z wszystkimi informacjami) zgody, jako warunku umieszczenia w szkole edukacji specjalnej.

149. Władze proszone są o podanie przyczyn wysokiego wskaźnika porzucania szkół podstawowych przez dzieci romskie i opracowania - w porozumieniu z Romami - strategii mającej na celu znalezienie rozwiązania tego problemu.

150. Komitet Doradczy zwraca się do władz - traktując to, jako kwestię priorytetową - aby podjęły bardziej konsekwentne wysiłki na rzecz zapewnienia dostępu do obiektów przedszkolnych dla wszystkich dzieci romskich oraz do zagwarantowania, że program nauczania w takich przedszkolach odpowiada zróżnicowanym potrzebom i wielojęzycznej kompozycji zainteresowanych grup.

151. Komitet Doradczy zwraca się ponadto do władz, aby podjęły bardziej konsekwentne wysiłki w celu promowania języka, kultury i tradycji romskiej oraz przedstawiania bardziej pozytywnego wizerunku Romów wśród innych dzieci, rodzin i nauczycieli.

Artykuł 13 Konwencji Ramowej

Szkolnictwo prywatne dla mniejszości narodowych

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

152. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do zbadania sytuacji w odniesieniu do alokacji dotacji w edukacji oraz do zapewnienia skutecznego wdrażania obowiązujących przepisów prawnych.

Sytuacja obecna

153. Komitet Doradczy zauważa z zadowoleniem, że w Polsce nie ma żadnych przeszkód dla zakładania szkół prywatnych i że organizacje religijne oraz obywatelskie mniejszości narodowych, w szczególności Żydzi, Białorusini, Litwini i Romowie chętnie korzystają z takiej możliwości. Obecnie funkcjonuje 25 przedszkoli i 60 szkół oferujących nauczanie dzieciom identyfikującym się z mniejszościami narodowymi oraz zapewniającym możliwości nauki języków mniejszości w młodym wieku.

154. Komitet Doradczy z zadowoleniem przyjmuje ciągłe finansowe wsparcie dla takich inicjatyw ze strony władz, zgodnie z przepisami prawa krajowego, które gwarantuje równe traktowanie wszystkich szkół, niezależnie od tego, czy są to publiczne lub prywatne placówki.

Zalecenie

155. Komitet Doradczy wzywa władze do dalszego wspierania prywatnych szkół mniejszości narodowych, zgodnie z ustaloną praktyką.

Artykuł 14 Konwencji Ramowej

Nauczanie języków mniejszości i nauka w tych językach

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

156. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do oceny, czy ramy nauczania języków mniejszości odzwierciedlają rzeczywiste potrzeby i tam gdzie to konieczne, podjął niezbędne kroki w celu wyeliminowania wszelkich niedociągnięć. Ponadto Komitet Doradczy wezwał władze do dokonania przeglądu istniejących programów nauczania

w odniesieniu do przedmiotów specyficznych dla mniejszości i do zapewnienia odpowiedniej liczby wykwalifikowanych nauczycieli, książek i podręczników szkolnych.

Sytuacja obecna

157. Komitet Doradczy zauważa, że podstawa prawna dla nauczania języków mniejszości i pobierania nauki w tych językach nie zmieniła się od ostatniego cyklu monitoringu³¹. Komitet Doradczy z zadowoleniem odnotowuje, że na każde dziecko pobierające naukę w języku mniejszości narodowej wzrasta kwota dotacji, powyżej obowiązującej stawki dla ucznia w porównaniu do tego samego typu szkoły, ulokowanej w tej samej miejscowości: o 20% w szkołach podstawowych, kształcących ponad 84 dzieci z mniejszości, w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych, kształcących ponad 42 dzieci z mniejszości, następnie ponownie o 150% dla dzieci uczących się języka mniejszości w mniejszych szkołach.

158. Komitet Doradczy zauważa, że oprócz Strategii Rozwoju Edukacji Mniejszości Litewskiej (opracowany w 2001 r.) i Strategii Rozwoju Edukacji Mniejszości Niemieckiej (2007 r.), władze przyjęły w 2011 roku Strategię Rozwoju Edukacji Mniejszości Ukraińskiej. Takie dopracowane podejście jest mile widziane, ponieważ bierze pod uwagę rozmiar, miejsce zamieszkania i szczególne potrzeby wszystkich mniejszości. Zauważono, że zgodnie z tymi strategiami, szkoły nauczające dzieci z litewskich i ukraińskich mniejszości, nauczają wszystkich przedmiotów - z wyjątkiem języka polskiego i historii - w odpowiednich językach mniejszości. Wszystkie inne mniejszości opowiedziały się za nauczaniem ich języków mniejszościowych, jako przedmiotów, z resztą programu nauczania w języku polskim.

159. Liczba dzieci uczących się języków mniejszości oraz liczba szkół, w których nauczane są języki mniejszości wzrosła od momentu przyjęcia II-giej opinii Komitetu Doradczego nt. Polski, w roku 2008. Należy jednak zauważyć, że w czasie gdy liczba dzieci uczących się języków mniejszości (lub w językach mniejszości) w szkołach podstawowych wzrosła,³² to liczba dzieci uczących się języków mniejszości (lub w językach mniejszości) w gimnazjach spadła.³³ Liczba dzieci uczących się języka mniejszości w szkołach ponadgimnazjalnych pozostała stabilna.³⁴

160. Liczba szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, w których nauczane są języki mniejszości, znacznie wzrosła w latach 2007 i 2012, szczególnie w odniesieniu do języka niemieckiego i kaszubskiego.³⁵ Komitet Doradczy zauważa, że największy wzrost dotyczy szkół

³¹ Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. oraz rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu, w jaki szkoły i placówki publiczne wykonują zadania umożliwiające podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych lub do społeczności posługującej się językiem regionalnym.

³² W roku szkolnym 2011/2012, na poziomie szkoły podstawowej, 39 147 dzieci uczyło się języka mniejszości lub było nauczanych w języku mniejszości, w porównaniu do roku 2007/2008, gdzie liczba ta wyniosła 32 333 dzieci.

³³ W roku 2011/2012, w gimnazjach, 9 121 dzieci uczyło się języka mniejszości lub było nauczanych w języku mniejszości, w porównaniu z rokiem 2007/2008, gdzie liczba ta wyniosła 13 140 dzieci.

³⁴ W roku 2011/2012, w szkołach ponadgimnazjalnych 1 598 dzieci uczyło się języka mniejszości lub było nauczanych w języku mniejszości w porównaniu z rokiem 2007/2008 gdzie liczba ta wyniosła 1 490.

³⁵ W roku 2007, język kaszubski był nauczany w 163 szkołach, a w roku 2012 w 322 szkołach. W roku 2007, język niemiecki był nauczany w 348 szkołach, a w roku 2012 w 390 szkołach).

nauczających języka kaszubskiego i niemieckiego. Mniejsze wzrosty - jeśli chodzi o liczbę szkół - można również zaobserwować w odniesieniu do szkół nauczających języka ukraińskiego i łemkowskiego, podczas gdy liczba szkół nauczających języka białoruskiego, słowackiego i ormiańskiego pozostawała stabilna. Zarejestrowano jedynie spadek w odniesieniu do szkół nauczających w języku litewskim (14 w latach 2007-2008 i 12 w 2011/2012 i hebrajskim (spadek z 4 do 3, w tym samym okresie).³⁶ Komitet Doradczy odnotowuje z żalem, że dzieci romskie nie mają szans na naukę języka romskiego.³⁷(patrz również art. 12).

161. Inną niepokojącą kwestią jest sposób finansowania edukacji mniejszości. Podczas gdy mnożnik o 20% kwoty dotacji na dziecko uczące się języka mniejszości i dalsze 150% w przypadku dzieci uczących się w małych szkołach jest mile widziany, to Komitet Doradczy z przykrością odnotowuje, że jeszcze do niedawna nie było zróżnicowania w wysokości dotacji, w zależności od tego, czy szkoła uczy języka mniejszości jako przedmiotu (jak to jest w przypadku nauczania języka białoruskiego, niemieckiego i kaszubskiego), czy też wszystkie przedmioty są nauczane w języku mniejszości (co dotyczy litewskich i ukraińskich szkół językowych). Powoduje to szczególne trudności finansowe dla tych ostatnich szkół.

162. W tym kontekście, Komitet Doradczy odnotowuje z zainteresowaniem niedawne dyskusje i rzekome porozumienie osiągnięte w październiku 2013 roku w ramach Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych w celu wprowadzenia większej elastyczności w sposobie alokacji dotacji. W szczególności mile widziane jest wprowadzenie współczynnika dla szkół średniej wielkości, w których nauczanie odbywa się w języku mniejszości lub w języku regionalnym oraz przepis o wyższych dotacjach dla szkół, gdzie wszystkie przedmioty są nauczane w języku mniejszości. Komitet Doradczy zauważa jednak, że, aby zmiany te weszły w życie, należy należycie zmienić rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu rozdzielania subwencji oświatowej stanowiącej część subwencji ogólnej dla władz lokalnych.

163. W tym kontekście Komitet Doradczy wskazuje, że edukacja dwujęzyczna, która gwarantuje naukę języka mniejszości i sprawne nauczanie w innych językach, takich jak polski, może również zapewnić odpowiednią reakcję na potrzeby edukacyjne osób należących do mniejszych liczebnie mniejszości.

164. Komitet Doradczy uznaje za niefortunne również to, że według informacji uzyskanych od przedstawicieli mniejszości ormiańskiej, systemy kształcenia nauczycieli opracowane przez władze, w celu poprawy ich wiedzy o języku mniejszości, stosuje się tylko do języków używanych w sąsiednich krajach, stawiając w ten sposób w niekorzystnej sytuacji osoby należące do mniejszości ormiańskiej.

³⁶ Komitet Doradczy z przyjemnością wysłuchał informacji od litewskich przedstawicieli, że pomimo zamknięcia małych szkół wiejskich, wszystkie dzieci mieszkające w gminach Puńsk i Sejny, które chcą uczyć się litewskiego (których w roku szkolnym 2011/2012 było 534) mogą tego dokonać w większych szkołach, głównie w Puńsku i Sejnach.

³⁷ Patrz także strony 89-92 *Sprawozdania Komitetu Ekspertów Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszościowych w sprawie stosowania Karty w Polsce*, przyjętego w dniu 7 grudnia 2011 r. dok. ref.: ECRML (2011)5

Zalecenia

165. Komitet Doradczy zwraca się do władz, aby w trybie pilnym zmieniły system przyznawania dotacji dla szkół mniejszości narodowych, w celu zabezpieczenia odpowiedniego finansowania uwzględniającego różne typy szkół.

166. Władze są również poproszone o wskazanie - w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych - sposobów zapewnienia niezbędnych podręczników w językach mniejszości narodowych.

167. Komitet Doradczy uważa, że władze powinny stwarzać nauczycielom możliwości uczenia się języka romskiego, z myślą o zwiększeniu możliwości nauczania języka romskiego lub w języku romskim, tam gdzie istnieje wystarczające zapotrzebowanie.

168. Władze proszone są o zapewnienie, że systemy kształcenia nauczycieli obejmują wszystkie języki mniejszości, których to dotyczy.

Artykuł 15 Konwencji Ramowej

Reprezentacja mniejszości w wybranych organach

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

169. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy zachęcał władze do zbadania - w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych - przepisów prawnych dotyczących politycznej reprezentacji mniejszości w Sejmie i Senacie, aby bardziej adekwatnie odzwierciedlić skład polskiego społeczeństwa.

Sytuacja obecna

170. Komitet Doradczy zauważa, że przed wyborami parlamentarnymi z 2011 roku zmieniono ordynację wyborczą. Odnotowuje jednak, że przepisy prawa związane z udziałem osób reprezentujących mniejszości narodowe w wyborach do polskiego parlamentu (Sejmu i Senatu) nie uległy zmianie od czasu przyjęcia przez Komitet Doradczy drugiej opinii. W wyborach do Sejmu, partie reprezentujące mniejszości narodowe są zwolnione z obowiązku uzyskania, co najmniej 5% głosów na szczeblu krajowym, a ich kandydaci uczestniczą w podziale mandatów w okręgach wielomandatowych. Komitet Doradczy zauważa z ubolewaniem, że mniejszości etniczne nie korzystają z powyższych przepisów³⁸ Zasady wyborów do Senatu nie zawierają żadnego przepisu odnoszącego się do mniejszości. Jego członkowie są wybierani w okręgach jednomandatowych zwykłą większością głosów.

171. Komitet Doradczy zauważa z zadowoleniem, że przedstawiciel mniejszości niemieckiej został wybrany w wyborach parlamentarnych w 2011 r., korzystając ze zwolnienia z progu 5% dla osób z mniejszości narodowych. Zauważa również, że parlamentarzyści identyfikujący się z Armeńską, Białoruską i Ukraińską mniejszością narodową zostali wybrani z list wyborczych

³⁸ Karaimi, Łemkowie, Romowie, oraz Tatarzy, którzy są uznani, jako mniejszości etniczne w Polsce. Po szczegóły patrz punkt 23 tej Opinii.

krajowych partii politycznych. Znaczna liczba osób posługujących się kaszubskim językiem regionalnym również została wybrana do obu izb parlamentu.

172. W Polsce samorząd lokalny odgrywa ważną rolę w wielu dziedzinach polityki publicznej, zaś osoby należące do mniejszości startują w wyborach lokalnych i do zgromadzeń oraz na stanowiska kierownicze na wszystkich szczeblach. W wyborach samorządowych w 2010 roku, z powodzeniem ubiegali się o mandaty do rad gminnych, powiatowych i sejmików wojewódzkich oraz na stanowiska władzy wykonawczej tj. wójtów i burmistrzów (na poziomie gminy) i starostów (na poziomie powiatów). Komitet Doradczy zauważa jednak, że brak jest dostępnych danych na temat liczby osób należących do mniejszości narodowych wybieranych do różnych poziomów zgromadzeń.

Zalecenie

173. Komitet Doradczy zwraca się do władz o rozszerzenie przepisu, zwalniającego partie reprezentujące mniejszości narodowe, z obowiązku uzyskania, co najmniej 5% głosów na szczeblu krajowym, aby objąć partie mniejszości etnicznych.

Mechanizmy konsultacyjne

Zalecenie z dwóch poprzednich cykli monitorowania

174. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy zachęcał władze do pełnego wykorzystania potencjału Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz by regularnie zwoływał jego posiedzenia, zgodnie z postanowieniami artykułu 28 ustawy o mniejszości narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

175. Komitet Doradczy zachęca również władze do kontynuowania i rozwijania środków, mających na celu promowanie udziału Romów w lokalnym życiu publicznym, w szczególności poprzez rozważenie utworzenia struktur konsultacyjnych na szczeblu lokalnym, w rejonach tradycyjnie przez nich zamieszkałych.

Sytuacja obecna

176. Komitet Doradczy zauważa, że w następstwie jej ustanowienia w 2005 r., Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, składająca się z przedstawicieli wszystkich uznanych mniejszości narodowych i etnicznych oraz ministerstw, stała się głównym forum dla opracowywania, wdrażania i monitorowania polityki wobec mniejszości i jest głównym forum dla regularnego dialogu na temat kwestii dotyczących mniejszości narodowych. Komisja spotyka się w regularnych odstępach czasu³⁹, aby omawiać kwestie mające znaczenie dla mniejszości narodowych, przyjmować opinie na temat propozycji legislacyjnych i regulacyjnych oraz innych proponowanych polityk. Strona mniejszościowa Komisji Wspólnej wydaje również

³⁹ W okresie od 2005 r., do października 2013, odbyło się łącznie 40 posiedzeń Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

własne opinie ("pozycje" lub "stanowiska"), komunikując swoje obawy bezpośrednio organom władzy.

177. Komitet Doradczy zauważa ponadto, że w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych działa Grupa do Spraw Romskich, aby doradzać na wszystkich etapach ustalania, wdrażania i monitorowania Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

178. Sejmowa Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych kontynuuje swoją bardzo aktywną rolę w stymulowaniu interesu publicznego w kwestii mniejszości narodowych. Komitet Doradczy zauważa, że w obecnym parlamencie - wybranym w listopadzie 2011 r. - Komisja odbyła ponad 50 posiedzeń w celu omówienia i stworzenia zaleceń w sprawie wielu kwestii dotyczących mniejszości narodowych. Komitet Doradczy zauważa z zainteresowaniem - w szczególności - że Komisja parlamentarna bada obecnie wnioski dotyczące zmian do ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, mających na celu uznanie języka śląskiego za język regionalny, obejmując go w ten sposób ochroną, którą dają przepisy mające obecnie zastosowanie do języka kaszubskiego.

179. Komitet Doradczy zauważa ponadto, że główny Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych mieszczący się w Ministerstwie Administracji i Cyfryzacji, które jest głównym organem odpowiedzialnym za koordynację i realizację polityki państwa w sprawie mniejszości narodowych, jest wspierany przez pełnomocników wojewodów ds. mniejszości narodowych i etnicznych. Komitet z przykrością zauważa jednak, że na poziomie lokalnym nie ustanowiono rad doradczych w sprawach mniejszości narodowych, w tym w kwestiach dotyczących Romów.

180. Komitet Doradczy zauważa z niepokojem, że zarówno Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, jak i Zespół ds. Romskich, pozostają wyłącznie organami doradczymi, bez uprawnień decyzyjnych. Według przedstawicieli mniejszości narodowych, ich opinie i zalecenia są lekceważone przez władze, na przykład przy podejmowaniu decyzji w sprawie alokacji środków finansowych na projekty kulturalne, nie podając nawet uzasadnienia takiego postępowania.

181. Ponadto, Komitet Doradczy jest zaniepokojony doniesieniami o kłopotliwych procedurach powodujących duże opóźnienia w wyborze przedstawicieli organizacji mniejszości narodowych do Komisji Wspólnej, co w wielu przypadkach doprowadziło do długotrwałych wakatów.

Zalecenia

182. Komitet Doradczy wzywa władze do przeglądu stanowiska Komisji Wspólnej i jej Zespołu do Spraw Romskich, oraz do zapewnienia, że decyzje ministerialne w pełni uwzględniają ich opinie i zalecenia.

183. Władze powinny kontynuować i rozwijać działania w celu promowania udziału mniejszości w życiu publicznym na szczeblu lokalnym, w szczególności poprzez rozważenie utworzenia struktur konsultacyjnych, w szczególności w odniesieniu do Romów.

184. Władze proszone są również o dokonanie przeglądu - we współpracy z przedstawicielami mniejszości narodowych - procedury wyboru członków mniejszości narodowych do Komitetu Wspólnego, aby uczynić procedurę bardziej partycypacyjną, efektywną, przejrzystą i szybką.

Udział mniejszości narodowych w życiu gospodarczym i społecznym

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

185. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy zwrócił się do władz, aby kontynuowały i zwiększyły wysiłki na rzecz opracowania polityki, w celu rozwiązania problemów, z jakimi w wielu dziedzinach muszą zmierzyć się Romowie, w szczególności w zakresie mieszkalnictwa, zatrudnienia, opieki medycznej i edukacji oraz przydzieliły odpowiednie środki w celu zaradzenia tej sytuacji. W związku z tym, Komitet poprosił władze, aby aktywnie zaangażowały przedstawicieli społeczności Romskiej na różnych etapach opracowywania, wdrażania, monitorowania i oceny takich działań.

Sytuacja obecna

186. Krajowy Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce, ustanowiony w 2004 r., jest nadal głównym narzędziem operacyjnym dla realizacji polityk rządowych dla, i z aktywnym udziałem Romów, w dziedzinie kultury, zachowania tożsamości etnicznej, poprawy warunków życiowych i zdrowotnych, zapobieganiu przestępstwom rasistowskim i zmniejszeniu bezrobocia. Ponadto, ustanowione w 2006 r., projekty mające na celu poprawę sytuacji w sferze zatrudnienia i spójności społecznej, podniesienie poziomu wykształcenia oraz zmniejszenie problemu wykluczenia społecznego Romów, nadal korzystają z finansowania dostępnego z Europejskiego Funduszu Społecznego Unii Europejskiej w ramach Projektu Operacyjnego "Kapitał Ludzki". Razem, te dwa źródła finansowania w latach 2007-2011, sfinansowały projekty o wartości 120 mln zł. (28,6 mln. euro).

187. Realizacja projektów mających na celu poprawę warunków mieszkaniowych i infrastruktury zależy od współpracy między Romami, władzami centralnymi, które zapewniają finansowanie, a także władzami lokalnymi, które są odpowiedzialne za zapewnienie gruntu i niezbędne pozwolenia budowlane. Komitet Doradczy z przyjemnością zaobserwował w miejscowości Ochotnica Górna, w jaki sposób taka współpraca może przynieść owoce i doprowadzić do konkretnej poprawy warunków życia niektórych społeczności romskich. Według rozmówców romskich, takie pozytywne predyspozycje władz lokalnych i mieszkańców jest coraz częstsze. Komitet Doradczy ubolewa jednak, że - według przedstawicieli mniejszości, jak i władz - istnieją przypadki, gdzie władze lokalne wykazują samozadowolenie lub wręcz wrogość do jakiegokolwiek świadczenia pomocy dla społeczności romskiej, mimo dostępności środków finansowych.

188. Komitet Doradczy odnotowuje również trwającą debatę na temat rozszerzenia Białowieskiego Parku Narodowego (BNP), aby objąć większą część Puszczy Białowieskiej.

Propozycja ta - która z pewnością ma duże znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej i unikalnego ekosystemu o światowym znaczeniu - może jednak prowadzić do utraty możliwości zatrudnienia dla mieszkańców, z których wielu identyfikuje się z białoruską mniejszością narodową. Komitet Doradczy zauważa w tym kontekście, że według białoruskich przedstawicieli wysokie bezrobocie w regionie już doprowadziło do exodusu dużej liczby młodych ludzi, co w przypadku osób należących do mniejszości narodowych może prowadzić do przyspieszonego tempa asymilacji z polską większością. Zauważa również, że władze wdrażają plan zrównoważonego rozwoju dla regionu Puszczy Białowieskiej od 2010 r.

Zalecenia

189. Komitet Doradczy wzywa władze do opracowania w trybie pilnym i w porozumieniu z przedstawicielami społeczności romskiej, autentycznych i realistycznych programów zmierzających do zakończenia - *de facto* - wykluczenia Romów z rynku pracy i opieki społecznej.

190. Komitet Doradczy zwraca się do władz, aby kontynuowały wdrażanie strategii, takich jak Zrównoważony Plan Rozwoju Regionu Puszczy Białowieskiej i monitorowały ich skuteczność w porozumieniu z władzami lokalnymi i przedstawicielami mniejszości białoruskiej i które stworzą możliwości gospodarcze dla populacji dotkniętej planowanym rozszerzeniem Białowieskiego Parku Narodowego.

Artykuł 16 Konwencji Ramowej

Zmiany granic obwodów wyborczych

Sytuacja obecna

191. Komitet Doradczy otrzymał informacje na temat obaw mniejszości narodowych i etnicznych odnośnie wyborów lokalnych do sejmików wojewódzkich planowanych na rok 2014. W szczególności, utworzenie większych obwodów, składających się z dwóch lub większej liczby powiatów, może mieć negatywny wpływ na prawa wyborcze osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych i może stanowić naruszenie ordynacji wyborczej,⁴⁰ zakazując praktyk, które mają wpływ na więzi społeczne wyborców należących do mniejszości narodowych i etnicznych, zamieszkujących na terytorium łączonych powiatów.

Zalecenie

192. Komitet Doradczy zwraca się do władz, aby zapewniły, że prawa osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych są należycie uwzględniane przy ustalaniu okręgów wyborczych przed wyborami lokalnymi.

Artykuł 17 Konwencji Ramowej

Kontakty transgraniczne

Zalecenia z dwóch poprzednich cykli monitorowania

⁴⁰ Patrz art. 462§4 ordynacji wyborczej

193. W poprzednich cyklach monitorowania, Komitet Doradczy wezwał władze do kontynuowania ,wraz z państwami sąsiadującymi, wysiłków na rzecz zapewnienia, że przepisy graniczne UE są realizowane w sposób, który nie powoduje nadmiernych ograniczeń praw osób należących do mniejszości narodowych, aby można było ustanawiać i utrzymywać kontakty transgraniczne.

Sytuacja obecna

194. Komitet Doradczy zauważa, że oprócz zwykłych przejść granicznych z państwami spoza UE, istnieją zaledwie dwa piesze przejścia graniczne na wschodniej granicy Polski - jedno w Białowieży z Białorusią i jedno w Medyce z Ukrainą. Mile widziane są informacje na temat planowanego otwarcia kolejnych przejść granicznych dla pieszych z Białorusią w Kuźnicy i Połowcach.

Zalecenie

195. Komitet Doradczy zachęca władze do kontynuowania wysiłków mających na celu otwarcie - w konsultacji z państwami sąsiadującymi - kolejnych przejść granicznych, które pozwoliłyby osobom należącym do mniejszości narodowych ustanawianie i utrzymywanie kontaktów transgranicznych.

Artykuł 18 Konwencji Ramowej

Współpraca dwustronna

Sytuacja obecna

196. Komitet Doradczy zauważa, że Polska zawarła z krajami sąsiadującymi umowy dwustronne, zawierające przepisy, których celem jest ochrona mniejszości narodowych. Komitet Doradczy stoi na stanowisku, że władze powinny wzmożyć wysiłki przy wdrażaniu umów i zapewnić, że względy polityczne nie wpływają negatywnie na korzystanie z praw przez osoby należące do mniejszości narodowych.

Zalecenie

197. Komitet Doradczy zachęca władze do wdrażania istniejących umów dwustronnych, odnoszących się do ochrony mniejszości narodowych, zgodnie z duchem Konwencji Ramowej o mniejszościach narodowych.

III. WNIOSKI

198. Komitet Doradczy uważa, że obecne uwagi podsumowujące mogą służyć jako podstawa dla wniosków i zaleceń, które mają być przyjęte przez Komitet Ministrów w odniesieniu do Polski.

Pozytywne zmiany występujące po dwóch cyklach monitorowania

199. Od czasu ratyfikacji Konwencji Ramowej w 2000 r., Polska kontynuowała wysiłki mające na celu ochronę osób należących do mniejszości narodowych. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, która została przyjęta w 2005 r., oraz ustawa antidyskryminacyjna z 2010 r., stanowią solidną podstawę prawną dla ochrony praw osób należących do mniejszości narodowych i dla ochrony przed dyskryminacją - w tym w zakresie zatrudnienia - z przyczyn rasowych, etnicznych, narodowych i religijnych. Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, stała się - od czasu jej utworzenia w 2005 roku - głównym forum dla opracowywania, wdrażania i monitorowania polityk wobec mniejszości i jest głównym forum regularnego dialogu na temat kwestii dotyczących mniejszości narodowych. W Sejmie, Parlamentarna Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych kontynuuje bardzo aktywną rolę w stymulowaniu zainteresowania opinii publicznej w kwestiach dotyczących mniejszości narodowych.

200. Wdrożenie ustawy antidyskryminacyjnej spoczęło w rękach Biura Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania. Władze podjęły szereg inicjatyw w celu zwalczania dyskryminacji, zwiększenia świadomości w zakresie praw człowieka oraz podniesienia standardów zawodowych wśród policjantów.

201. Wstępne dane opublikowane po spisie z 2011 roku, zapewniły cenne informacje na temat ludności, w tym struktury etnicznej kraju, i generalnie uznano, że zostały przeprowadzone zgodnie z międzynarodowymi standardami.

202. Władze zapewniają różne formy pomocy dla działalności kulturalnej mniejszości narodowych oraz w celu podniesienia świadomości na temat wkładu mniejszości narodowych do polskiego społeczeństwa. Publiczne kanały radiowe i telewizyjne w dalszym ciągu nadają niektóre programy w językach mniejszości narodowych, zaś zasięg telewizji w regionach zamieszkałych przez osoby należące do mniejszości narodowych uległ poprawie od zakończenia procesu cyfryzacji.

203. W Polsce istnieje dobrze rozwinięty system edukacji językowej dla mniejszości narodowych, umożliwiający dzieciom należącym do tej grupy pobieranie nauki w ich języku lub na temat ich języka. Nowe podstawy programowe na wszystkich poziomach szkolnictwa, które były stopniowo wprowadzane od 2009, miały na celu nauczanie dzieci na temat różnorodności kultur, tradycji i wartości. Strategie edukacyjne wobec mniejszości narodowych zostały opracowane w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych, aby wziąć pod uwagę

wielkość, miejsce zamieszkania i określone potrzeby mniejszości niemieckiej, ukraińskiej i litewskiej.

204. Prawo do umieszczania dwujęzycznych napisów i nazw miejscowości oraz używanie języka mniejszości w relacjach z władzami administracyjnymi jest przestrzegane w praktyce w gminach, w których osoby należące do mniejszości narodowych stanowią co najmniej 20% populacji. Większość gmin spełniających kryteria zdecydowała się na korzystanie z tych praw. Niektóre dokumenty, takie jak dwujęzyczne dyplomy ukończenia szkoły są stosowane w szkołach uczących mniejszości. Osoby należące do mniejszości narodowych mogą rejestrować się i używać swoich nazwisk w języku mniejszości, z użyciem znaków diakrytycznych danego języka.

205. Władze kontynuowały w ostatnich latach wysiłki na rzecz zwalczania dyskryminacji i realizacji polityki na rzecz integracji Romów do głównego nurtu społeczeństwa. Istnieją plany, aby Narodowy Program na rzecz społeczności romskiej w Polsce, który został ustanowiony w 2004 roku, został przedłużony do 2020 roku.

Kwestie problemowe występujące po dwóch cyklach monitorowania

206. Szczegółowe wyniki spisu powszechnego z 2011 roku w odniesieniu do składu etnicznego kraju nie zostały jeszcze opublikowane, co ma negatywny wpływ na korzystanie z praw przez osoby należące do mniejszości narodowych, w szczególności na poziomie lokalnym. Pozostaje nadal rozbieżność opinii w odniesieniu do opcji dostępnych w zakresie ochrony tożsamości i języka śląskiego.

207. W Polsce są nadal zgłaszane przypadki przestępstw nietolerancji i ksenofobii na tle rasowym, zaś reakcja władz wydaje się być niewystarczająca. Zbyt często policja nie wszczyną dochodzenia wobec takich przestępstw lub nie są ścigane i karane przez sądy. Wskazuje to na brak zdolności lub zaangażowania ze strony funkcjonariuszy organów ścigania w zakresie zwalczaniu wrogości na tle etnicznym. Debata publiczna w kwestii rytualnego uboju zwierząt charakteryzuje się niekiedy emocjonalnymi atakami „nietolerancji” wobec osób broniących tej praktyki, zaś niektóre oświadczenia na forum publicznym publicznie ujawniają ledwie skrywają antysemitki i anty-muzułmańskie nastawienie najgłośniejszych zwolenników zakazu. Niektóre media otwarcie zezwalają na rasistowski i ksenofobiczny język wobec osób należących do mniejszości narodowych, mimo sankcji finansowych na nich nakładanych.

208. Świadomość wielokulturowości historii kraju i wkładu różnych grup narodowych, etnicznych, językowych i religijnych, do dziedzictwa kulturowego Polski pozostaje na niskim poziomie. Przerwanie nadawania niektórych programów telewizyjnych i radiowych skierowanych do mniejszości narodowych oraz dostarczających informacji na temat mniejszości narodowych, jak również ograniczanie nauczania historii przyczyniają się do tego godnego pożałowania stanu rzeczy. Problem zachowania tożsamości kulturowej jest odczuwany najsilniej przez osoby należące do małych liczebnie mniejszości narodowych w Polsce, takich jak Tatarzy, Karaimi czy Ormianie.

Całkowity zakaz rytualnego uboju zwierząt wpływa na wolność religijną osób należących do zainteresowanych mniejszości.

209. Niedofinansowanie programów nadawanych w językach mniejszości stale zagraża ich istnieniu. Ponadto, harmonogram nadawania takich programów w niewygodnych porach i fakt, że bardzo niewielu przedstawicieli mniejszości narodowych zostało wyznaczonych do regionalnych rad programowych publicznego radia i telewizji, zgodnie z ustawą o radiofonii i telewizji, wskazuje na niewystarczającą wagę, jaką właściwe władze przykładają do propagowania różnorodności i świadomości w zakresie wkładu mniejszości narodowych do społeczeństwa polskiego.

210. Kwota subwencji oświatowej w przeliczeniu na dziecko, nie różni się w zależności od tego, czy szkoła uczy języka mniejszości jako przedmiotu, czy też wszystkie przedmioty są nauczane w języku mniejszości. Stwarza to trudności finansowe dla tych ostatnich. Ponadto, występuje problem braku podręczników napisanych w językach mniejszości tak, aby właściwie obejmowały przedmioty dla wszystkich klas, w szkołach nauczających języków mniejszości oraz w językach mniejszości.

211. Pełna i rzeczywista reprezentacja oraz udział mniejszości na wszystkich poziomach wymaga dalszego wzmocnienia. Zalecenia Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych nie są konsekwentnie brane pod uwagę.

212. Romowie nadal borykają się z ciągłą dyskryminacją i trudnościami w różnych sektorach, w szczególności w zakresie zatrudnienia i edukacji. Nieproporcjonalnie wysoki odsetek dzieci romskich otrzymuje zaświadczenie lekarskie potwierdzające ich niepełnosprawność i są one umieszczane w szkołach specjalnych. Wskazuje to na nieadekwatność możliwości edukacji przedszkolnej dla dzieci romskich, które w wyniku tego wkraczają do szkoły podstawowej z małą znajomością lub bez znajomości języka polskiego. Co więcej wskazuje to również na niedociągnięcia w zakresie metod badawczych. Ponad 50% Romów nie ukończyło szkoły podstawowej, w porównaniu do 3,6% ogółu społeczeństwa, a stopa bezrobocia pokazuje, że różne inicjatywy i programy, podejmowane w ramach Krajowego Programu na rzecz społeczności romskiej i Projektu Operacyjnego Kapitał Ludzki "nie przyniosły wymiernych rezultatów i że znaczna część Romów pozostaje wyłączone z rynku pracy.

Zalecenia

213. Oprócz środków, które należy podjąć w celu realizacji szczegółowych zaleceń zawartych w sekcjach I i II opinii Komitetu Doradczego, władze są zachęcane do podjęcia następujących działań na rzecz dalszego wdrażania Konwencji Ramowej:

Kwestie wymagające natychmiastowego działania ⁴¹

- **Zwiększenie wysiłków na rzecz zwalczania wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, ksenofobii oraz mowy nienawiści; podjęcie dalszych działań legislacyjnych oraz wdrażania polityki na rzecz zwalczania przejawów rasizmu, w tym w mediach i na scenie politycznej;**
- **Zapewnienie, że dzieci romskie są w pełni włączone do głównego nurtu edukacyjnego; przegląd polityki naboru do szkół specjalnych; zapewnienie dostępu do obiektów przedszkolnych dla wszystkich dzieci pochodzenia romskiego oraz gwarancja, że program nauczania w takich przedszkolach odpowiada zróżnicowanym potrzebom i wielojęzycznemu składowi zainteresowanych grup;**
- **Zapewnienie - w porozumieniu z przedstawicielami mniejszości narodowych - że uzgodnione zmiany w systemie przyznawania dotacji dla szkół mniejszości narodowych są uchwalane szybko oraz zapewnienie, że ich efekty są monitorowane; zapewnienie właściwego zaopatrzenia w podręczniki wydane w językach mniejszości.**

Dalsze zalecenia ⁴²

- należy szybko opublikować wyniki spisu powszechnego z 2011r.;
- należy wdrożyć wspólne działania w celu poszanowania, ochrony i promocji tożsamości kulturowej mniejszych liczebnie mniejszości narodowych.
- należy przyjąć wrażliwe w kontekście religijnym podejście do problemu rytualnego uboju zwierząt.
- należy zapewnić odpowiednie finansowanie audycji w językach mniejszości narodowych oraz zapewnić odpowiedni czas antenowy dla transmisji takich audycji; przywrócić programy telewizyjne w językach mniejszości narodowych i etnicznych, które w ostatnich latach zostały anulowane oraz zapewnić udział mniejszości narodowych w radach programowych nadawców publicznych;
- należy podjąć dalsze środki w celu promowania dialogu międzykulturowego i świadomości społecznej, co do roli wkładu mniejszości narodowych do społeczeństwa polskiego; tym poprzez zwiększenie zakresu nauczania nt. historii mniejszości narodowych;

⁴¹ Poniższe zalecenia są wymienione w kolejności odpowiadającej artykułom w Konwencji Ramowej.

⁴² Poniższe zalecenia są wymienione w kolejności odpowiadającej artykułom w Konwencji Ramowej.

ACFC/OP/III(2013)004

- należy podjąć działania w celu poprawy dostępu Romów do rynku pracy, opracowanie - w porozumieniu z zainteresowanymi - autentycznych i realistycznych programów mających na celu obniżenie bezrobocia wśród Romów;
- należy zapewnić pełne i rzeczywiste uczestnictwo wszystkich mniejszości, szczególnie na poziomie regionalnym i lokalnym.